O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

A.QODIRIY NOMIDAGI JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

MUSIQA TA`LIMI NAZARIYASI VA USLUBIYATI KAFEDRASI

“Himoya qilishga ruxsat beraman”

Ped-psixologiya fakul’teti dekani

___________prof. R.Abdurasulov

“_____” ______________ 2014 y

“Milliy musiqiy an’analar ma’naviy tarbiya vositasi”

mavzusida bajarilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bajaruvchi: Бурхонова Р.

Ilmiy raxbar: Haydarova N

Ishni himoyaga tavsiya etaman: Haydarova N

BMI Musiqa ta`limi nazariyasi va uslubiyati kafedrasi yig’ilishining qarori bilan himoyaga tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: _________ X.Omonov

Jizzax – 2014

Mavzu: Milliy musiqiy an'analar ma'naviy tarbiya vositasi.

M U N D A R I J A

KIRISH

I-BOB: O'zbek milliy musiqiy an'analari rivojlanishining tarixiy tadriji.

1.1. O'zbek milliy musiqiy an'analari shakllanishining o'ziga xos xususiyatlari...

2.1. Milliy musiqiy ana'analar vositasida o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalashning maqsad va vazifalari..

II-BOB: Milliy musiqiy an'analar vositasida o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalashning pedagogik shart-sharoitlari.

2.1. Milliy musiqiy an'analar vositasida ma'naviy tarbiyalash shakl va usullari...

2.2. Tajriba-sinov ishlari va uning natijalari.........................

Umumiy xulosalar...

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati................................

Ilovalar...

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi: O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan boshlab jamiyat ijtimoiy hayotining barcha sohalarida bo'lgani kabi madaniy-ma'rifiy sohada ham o'lkan o'zgarishlarni sodir etish, milliy mafkura va ma'naviy tafakkurni shakllantirishga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratila boshlandi. Mazkur e'tiborning yorqin ko'rinishlaridan bo'lgan – xalqimizning ma'naviy qiyofasi, o'ziga xos ruhiyatini o'zida mujassam etgan boy milliy-madaniy merosni qayta tiklash, kelajagimiz bunyodkorlari bo'lmish yoshlarning ijtimoiy tarbiyasini tashkil etishda uning imkoniyatlaridan samarali foydalanish yo'lida amalga oshirilgan harakatlar bugungi kunda o'zining ijobiy natijalarini bera boshladi.

O'tgan davr mobaynida uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha muassasalarda o'qitiladigan musiqa fanlari mazmuni ham milliy g'oya, milliy mafkura va milliy qadriyatlar negizida qaytadan shakllantirildi.

Milliy-madaniy meros namunalari va ularda ilgari surilgan g'oyalarning jamiyat taraqqiyoti hamda shaxs kamolotidagi ahamiyatiga baho berar ekan Prezidentimiz I.Karimov shunday degan edilar: "Bu xazina insonga hayotda barqarorlik bag'ishlaydi, uning qarashlari shunchaki boylik orttirish yo'lida kun ko'rishga yo'l qo'ymaydi, fojealar vaqtida omon saqlab qoladi va moddiy qiyinchilik kunlarida irodani mustahkamlaydi"[1].

Milliy-madaniy meros namunalari mazmunida aks etgan g'oyalar yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham milliy ta'lim va tarbiya asoslarini ishlab chiqishda milliy-madaniy merosdan, milliy qadriyatlardan samarali foydalanishga ehtiyoj va e'tibor kuchaydi.

Barkamol avlodni tarbiyalash borasidagi ijtimoiy buyurtma yoshlar tarbiyasi uchun mas'ul bo'lgan pedagog-murabbiylar zimmasiga

©1. I.Karimov. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T.: O'qituvchi 2000-yil 43-bet.

Muayyan mas'uliyatli vazifalarni yuklaydi. Ana shunday vazifalardan bir o'sib kelayotgan yosh avlodni milliy-madaniy merosning ulkan sarchashmalaridan

bo'lmish milliy musiqiy meros, xususan, uning o'ziga hos xususiyatlari, ularda ilgari surilgan g'oyalardan keng bahramand etish, tushuncha va tasavvurlarini boyitish, ijro etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishni ko'zda tutadi.

Milliy musiqiy an'analar xalqimizning ijtimoiy-tarixiy rivojlanishi, etno-psixologik xususiyatlari, orzu-umidlari va ularga erishish yo'lidagi faoliyat yo'nalishlari, shaxsga ta'lim-tarbiya berish an'analari asosida shakllangan bo'lib, asrlar davomida tarixiylik, vorisiylik tamoyillariga muvofiq avloddan-avlodga o'tib, kishilarni ma'naviy-ma'rifiy tarbiyasida munosib o'rin egallab kelmoqda. An'analarga sodiqlik tufayli yoshlarda ma'naviy mas'uliyat hissi, ya'ni vatanga muhabbat, uni sevish, qadrlash, xalq tarixi, urf-odat, an'analariga hurmat, mehr-oqibat, odob-axloq kabi fazilatlar qaror topib boradi.

Shu bois ham I.Karimov o'zining "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch" asarida shunday yozadi: "Har qaysi millat yoki xalqning ma'naviyatini uning tarixi, o'ziga xos urf-odatlari va an'analari, hayotiy qadriyatlaridan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. Bu borada tabiiyki ma'naviy meros, madaniy boyliklar, ko'hna tarixiy yodgorliklar eng muhim omillardan bo'lib hizmat qiladi" (5-30-bet).

Shundan kelib chiqqan holda xalqimizning milliy musiqiy an'analarini chuqur o'rganish, ularni mazmunida bo'lgan xalq pedagogikasiga xos g'oya, fikr va qarashlardan ta'lim-tarbiya, shu jumladan ta'lim tizimining eng muhim bo'g'ini sanalmish umumta'lim maktablari o'quvchilarini musiqa madaniyatini shakllantirishda samarali foydalanish bugungi kunda ilmiy tadqiq etish zarur bo'lgan muammolardandir.

Muammoning o'rganilganlik darajasi:

Milliy-madaniy meros va uning tarkibidagi xalq musiqiy ijodiyoti, ularda mujassamlashgan tarbiyaviy ta'sirchan g'oyalarning shaxs kamolotidagi o'rni va ahamiyati, estetik ta'lim-tarbiya jarayonida ulardan foydalanish, o'quvchi-yoshlarda xalq musiqa ijodi, an'analariga qiziqishni oshirish, ularni tinglash, kuylash, musiqiy asarlarning badiiy ruhiyatidan foydalangan holda yuksak badiiy didlarini shakllantirish borasida respublikamizda bir qator ilmiy-tadqiqotlar amalga

oshirilgan. Bularga H.Nurmatov, Q.Mamirov, S.Annamuratova, F.Jo’rayev, N.M.Tolliboyev, R.Tursunov, B.Azimov, I.Qudratovlarning ilmiy tadqiqotlari misol bo’la oladi.

Milliy musiqiy merosdan ta’lim-tarbiyada foydalanish masalalari pedagog, san’atshunos olimlar – R.Abdullayev, O.Ibrohimov, S.Begmatov, D.Rashidova, D.Jamolova, T.G’ofurbekovlar tomonidan tadqiq etilgan ilmiy ishlarda ancha keng qamrovda yoritilgan.

Biroq, milliy musiqiy an’analar vositasida o’quvchi-yoshlarning estetik madaniyatini shakllantirish maxsus ilmiy pedagogik tadqiqot sifatida amalga oshirilmagan. Bu esa biz tomonimizdan “Milliy musiqiy an’analar vositasida o’quvchilarni estetik madaniyatini shakllantirish” deb nomlangan tadqiqot mavzusini tanlashimizga asos bo’ldi.

Tadqiqotning maqsadi: Umumta’lim maktablarida o’quvchilarni milliy musiqiy an’analar vositasida ma’naviy tarbiyalashning ilmiy uslubiy asoslarini yoritishdan iborat.

Tadqiqot obyekti: Umumta’lim maktablari musiqa darslarida o’quvchilarini milliy musiqiy an’analar vositasida ma’naviy tarbiyalash jarayoni.

Tadqiqot predmeti: Umumta’lim maktablari musiqa madaniyati darslarida o’quvchilarni milliy musiqiy an’analari vositasida ma’naviy tarbiyalashni shakllantirishga yo’naltirilgan pedagogik faoliyat mazmuni, ish shakl, usullari.

Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati:

Umumta’lim maktablari “musiqa madaniyati” fani, shuningdek, musiqa o’qitish pedagogikasi va metodikasi fani o’quvchilarni xalq milliy musiqiy an’analari vositasida ma’naviy tarbiyalashga oid nazariy va amaliy yondoshuvlar bilan boyitildi. Milliy musiqiy an’analardan ma’naviy tarbiyada foydalanishning o’ziga xos texnologiyasi ishlab chiqildi. Milliy musiqiy an’analar vositasida o’quvchilarni ma’naviy tarbiyalashni shakllanganlik darajasini belgilovchi mezonlar, shuningdek, tadqiqot muammosining ijobiy yechimini ta’minlovchi ilmiy uslubiy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ish natijalaridan umumta’lim maktablarida

musiqa ta'limi, sinfdan, maktabdan tashqari ta'lim muassasalarida o'quv, estetik, badiiy, ma'naviy tarbiya ishlarini olib borishda foydalanish mumkin.

Himoyaga olib chiqiladigan holatlar:

1. Umumta'lim maktablarida o'quvchilarni milliy musiqiy an'analar vositasida ma'naviy tarbiyalashning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish dolzarb muammo ekanligi;
2. Umumta'lim maktablarida o'quvchilarni milliy musiqiy an'analar vositasida ma'naviy tarbiyalashning mazmuni, ish shakl, usul va vositalari;
3. Milliy musiqiy an'analar vositasida o'quvchi-yoshlarni ma'naviy madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan ilmiy-uslubiy tavsiyalar.

Tadqiqot ishining tarkibiy tuzilishi:

Bitiruv malakaviy ishi kirish, ikki bob, 4 paragraf, umumiy xulosa va tavsiyalar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati hamda ilovalardan iborat.

I. BOB: O'ZBEK MILLIY MUSIQIY AN'ANALARI RIVOJLANIShINING TARIXIY TADRIJI

1.1. O'zbek milliy musiqiy an'analari shakllanishining o'ziga xos xususiyatlari

Dunyo xalqlari ma'naviy xazinasiga o'lkan hissa qo'shgan ijodkor xalqimizning badiiy so'z sehrini o'ziga jo qilgan, ko'ngil chashmasidan qaynab chiqqan injular, bamisoli jo'shqin daryoga o'xshaydi. Xalq qalbining navolari, dilrabo qo'shiqlar an'ana va marosimlarga aylanib, asrlar davomida ajdodlarimiz badiiy dahosining muhtasham qadriyatlari xazinasini yuzaga keltirgan.

Badiiy tafakkurning betakror mu'jizalarini o'zida muassamlashtirlgan xalq an'analari, rasm-rusumlar, marosim va urf-odatlar, og'zaki poetik ijodiyot namunalari (folklor) ning deyarli barchasi musiqiy kuy-qo'shiqlar jo'rligida kuylanib, ijro etilib, ming yillar davomida avloddan-avlodga o'tib, shakllanib kelgan muqaddas milliy qadriyatdir.

An’analar xalqimizning o’zi kabi umrboqiy, qadimiy va yashovchanlik xususiyatiga ega bo’lib, yurtimizning har bir vohasida o’ziga xos marosimlar, oilaviy-maishiy, mavsum va mehnat bilan bog’liq. Bu an’analar silsilasida onalar mehr bulog’idan qaynab chiqqan allalar, dehqon mehnatini, chorvadorning o’ziga xos turmush tarzini, urf-odat, to’y-bayramlarni betakror ko’rinishlarini o’zida muassamlashtiruvchi qo’shiqlar, laparlar, yallalar, yig’i-yo’qlovlar, yor-yoru-o’lanlar alohida o’rin tutadi. Xalq an’analari va marosimlari jo bo’lgan asriy qadriyatlar, ma’naviyat ko’zgusiga aylangan qanotli orzular, folklor ijrochilarining ko’p asrlar davomidadagi ijodiy faoliyati natijasida sayqallanib, barkamollashib kelgan. Bamisoli kamalak jilosidek dillarga ezgulik baxsh etuvchi qadimiy marosimlar hamda xalq an’analarini musiqiy an’analar uyg’unligida chuqur o’rganish milliy qadriyatlarimiz mohiyatini yanada teranroq anglash, shu orqali xalqimiz tarixi, madaniyatiga chuqur hurmat, ularni qadrlash, sevish, o’rganish, davom ettirish imkonini beradi.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so’ng, ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan milliy qadriyatlarni tiklash, unutilgan an’analarni keng ommalashtirish, o’rganish va ta’lim-tarbiya mazmuniga singdirishga ustuvor ahamiyat berildi.

Zero, xalqimizning qadimiy urf-odat, an’ana va marosimlariga alohida e’tibor berish ma’naviy tiklanish jadal kechayotgan hozirgi kunda yanada ahamiyatlidir. Kishilarni, ayniqsa yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, uning ongiga milliy ruh, milliy g’oyalarni chuqurroq singdirish, o’tmishda xalq hayotining turli bosqichlarida yaratilgan qadriyatlar vositasida ma’naviy barkamol shaxsni kamol toptirishning muhim shartidir.

Jamiyat rivoji davomida kishilarning o’zaro munosabati, ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyot qonuniyatlari hamda bir-biriga yaqin qardosh xalqlarni madaniy, ijtimoiy-siyosiy aloqalari asosida muayyan madaniy, ma’rifiy ahamiyatga molik an’analar shakllanadi. Asrlar davomidagi rivojlanish jarayonida xalqona, milliy xususiyatlarni aks ettirgan musiqiy an’analar ayniqsa qo’shiqchilik san’atida yaqqol namoyon bo’ladi.

O’zbek xalqining madaniy merosida xalq ijod qilgan va katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan turli bayramlar, ommaviy o’yinlar, mavsumiy va kasb-hunar marosimlari alohida o’rin egallaydi. Xalq orasidan chiqqan iste’dodlar tomonidan ushbu bayram, ommaviy tadbirlar kasb-hunar va har bir mavsum bilan bog’liq urf-odat, rasm-rusumlarga atab qo’shiqlar yaratilgan. Qo’shiqlar faqat hursandchilik mavzusida bo’lmay, ularda vatanga sadoqat, kattalarga hurmat, ota-onaga, yetimlarga, qariyalarga g’amxo’rlik, mehmondo’stlik, qon-qarindoshlik o’zaro yordam, oila sharafini, ayollar sha’nini ardoqlash, hayotdan ko’z yumgan kishilar xotirasini yod etish kabi ijtimoiy xarakterga ega bo’lgan qadriyatlar mujassamlashadi.

O’zbek xalqining milliy musiqiy an’analari negizini, tarixiy rivojlanish tadrijini milliy qo’shiqchilik san’ati misolida o’rganish har jihatdan to’g’ri bo’ladi. Chunki, musiqaviy madaniyat, san’at sohasida har doim va har bir zamonda qo’shiqchilik yetakchi mavqyea ega bo’lgan.

O’rta Osiyo kishilik tarixi va madaniyatining eng qadimgi maskanlarida olib borilgan tadqiqotlar O’rta Osiyo xalqlari madaniyatining tarixiy ildizlari juda chuqurligi va mustahkam negizga ega ekanligidan dalolat beradi.

Eng qadimgi davrlarda yashagan O’rta Osiyo hududidagi turli xalqlar madaniyati va san’atining bir-biridan keskin farq qiluvchi turlari va shakllarini ko’rish qiyin. Tarixiy taraqqiyotning ibtidoiy davrdan keyingi bosqichlarida milliy xususiyatlarni alohidalik kasb etishi bilan musiqa san’atida ham farqli jihatlar paydo bo’la boshlaydi. Xalqlarning ijtimoiy hayotidagi, shaxsiy turmushidagi, moddiy, madaniy, psixologik holatlar, ruhiy kechinmalar qo’shiq va raqs san’atining o’zaro uyg’unlashuvi orqali keng ko’lam kasb etgan. Mana shu ikki yo’nalish asosida allalar, madhiyalar, yig’i, harbiy chaqiriqlar, ibodat qo’shiqlari, tantanalar, bayram mavzuidagi qo’shiqchilik an’analari shakllanadi.

Asta-sekinlik bilan sinfiy jamiyatga o’tish va ijtimoiy tabaqalanish natijasida musiqa san’atining kasbiy (professional) shakli ajralib chiqadi. Bunga ko’ra professional musiqa san’atini ilk asoslari bundan ikki yarim ming yil avval rivojlana boshlagan deyish mumkin.

Sinfiy jamiyat sharoitida xalq musiqa san'ati asosan qo'shiqchilik va raqs, cholg'uchilik rivojida bir-biri bilan bog'liq uchta asosiy yo'nalish paydo bo'ladi:

a) qo'shiqchilikka asoslangan xalq musiqasi;

b) an'anaviy kasbiy musiqa;

v) musiqa ilmi.

Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida er sharining issik mintakalaridagina insonlar xayot kechirishgan. Chunki, u davrlarda insonlar uzlariga boshpana kurishni, issik kiyinishni va isitish chora-tadbirlarini bilmaganlar. Yarim yalongoch xolda yashovchi odamlar uchun issik mintakalarlar zarur bulgan. Shu sababli Urtaer dengizi atroflari Xindiston yarim oroli, Arabiston, Eron, Urta Osiyo, Xitoy kadimgi ibtidoiy odamlar yashagan xududlardir. Ibtidoiy jamoa tuzumining odamlar olovni kashf kilgandan keyingi davrida musika san'atiga xam asos solingan. Odamlar dastlab xayvonlarni ovlab, ularni xomligicha iste'mol kilganlar. Keyinchalik olov kashf etilgach. Ovlangan xayvonlarni utga toblab, pishirib eyishni urgandilar. Inson ruxiyati korin tuygach, xushchakchaklikka, kungil xushlikka moyil bulganligi bois, usha davr odamlari xam olov atrofida uyin-kulgi kila boshlaganlar. Musika san'atining paydo bulish jarayoni xam shu davrlardan boshlanadi degan matikiy xulosaga kelishimiz mumkin. Dastlab raks elementlari, sungra esa unga urib chaoinadigan sozlar kushilgan deb xulosa chikarish mumkin.

Musika san'atining shakllanish jarayoni ibtidoiy jamoa tuzumi davri emirilib. Kuldorlik jamoa tuzumi davri boshlanishi tugrirogi insonlar kabila-kabila, urug-urug bulib, yashashdan yagona boshkaruv tizimiga utgandan, ya'ni podshoxlar davrida asosan jadallashdi. Podshoxlar saroylarida musikachilar, xofizlar, kizikchilar (Kirol Lir) kuzboylagichlar, shoirlar va olimlar tuplana bordilar. Musikachilik xam kasbga aylandi. Professional musika tarakkiyoti uchun asos solindi. Kadimgi Rim. Afina, Misr, Xitoy, Xindiston va Urta Osiyoning Dalvarzintea Abritom, Tuprokkala kabi arxeologik kazish ishlari olib borilayotgan xududlardan topilgan buyum va nakshlar fikrimiz dalilidir.

Bundan tashkari xalklar tomonidan kadimda yaratilgan va xozir xam saklanib kolgan mif, afsona, asotir, rivoyat, ertak, matal, doston va boshka yozma

manbalar xam musikaning kadimiy tarixidan bizga darak berib turadi. Masalan: Arab afsonasi «Ming bir kecha»da xalkning kadimgi xayoti, udda moxirlik bilan ijro etuvchi yaxshi raks tushuvchi, yaxshi kushik kuylovchi musikachi konizaklar tugrisida aytib utilgan. Bundan tashkari Gomerning «Iliada» va «Odisseyning sarguzashtlari» asarlarida kadimda mavjud bulgan kupxudolik dini va bu dinlarning turli marosimlari xamda marosimlarda kuylanadigan kushik, raks va musikalar tugrisida aytib utilgan.

Kadimgi greklarning xudo Appalonga bagishlab yozgan kushiklaridan bizga 12 jumlali minnatdorlik madxiyasi etib kelgan. Usha davrda greklar yaxshigina rakkos, kushikchi, musikachi bulib, ular xarbiy va maishiy kushiklar moxir ijrochisi bulishgan . Eng yaxshi musikachi, kushikchi va rakkoslar lavr bargidan yasalgan guldastalar bilan takdirlanshgan. Ular asos solgan trogediya janri keyinchalik Evropada dramatik musikali asarlarning yaratilishi uchun asos buldi. Ularning vino va uzum xudosi Dionis sharafiga utkazgan marosimlarida ayniksa drama va raks asosiy urin egalladiki. keyinchalik bu narsalar Eskil. Safokl kabi mashxur yozuvchi dramaturglarning jaxon maydoniga uzlarining ulmas asarlari bilan chikishiga sabab buliyu Kadimgi grek musika madaniyatining yukorida kursatib utilgan tarakkiyoti Rim musika madaniyatining rivojiga xam uz ta'sirini kursatdi.

Umuman olganda kushikchilik musika san'atining eng kuxna turi bulib, uning tarixi insonlar bir biri bilan muomula kilish uchun ovoz chikara boshlagan, nutk madaniyati shakllana boshlagan davrlariga borib kadaladi. Dastlab uning eng oddiy kurinishlari, ya'ni mexnat kushiklari, chuponlar xirgoyisi, ovchilar chakirigi, xarbiy ruxdagi kishilarni bir-biriga jipslashtiruvchi ritmik uygunlikdagi kurinishlari mavjud Istiqlol sharofati bilan o’tgan davrlar mobaynida musiqiy sanhatimiz yangi bosqichlarga ko’tarildi. Jahon musiqiy madaniyati bilan hamkorlik rishtalari yangidan bog’landi. O’zbek xalqining boy musiqa merosini, sharq musiqa madaniyati bilan mushtarakligini nazarda tutgan muhtaram Prezidentimiz Islom Karimovning «Sharq musiqasining jahon madaniy merosida tutgan o’rni buyuk.

Bu musiqa ming-ming yillardan beri odamlar dilini poklab, ularni ruhan yuksaltirib kelmoqda»[1] degan so'zlari buning yorqin dalilidir.

Darhaqiqat, bugungi kunda o'zbek musiqa sanhatining jahon musiqiy sanhatiga qo'shayotgan hissasi beqiyosdir. Turg'un Alimatov, Abduhoshim Ismoilov, Munojot Yo'lchiyeva, Yulduz Usmonova, Nasiba Abdullayeva singari xalq sevgan mashhur sanhatkorlarni, «Yalla», «So'g'diyona», Milliy simfonik orkestr singari jamoalarni jahon sahnalaridagi muvaffaqiyatlari tahsinga sazovordir. Shuningdek, o'tgan o'n ikki yil davomida qator istehdodli yoshlar nufuzli xalqaro tanlov va festivallarning sovrindorlari bo'lishdi. Pianino ijrochilari Ulug'bek Polvonov, Gulnora Alimova, Nargiza Alimova, Irina Gulpzarova, Rustam Abdullayev, yosh xonandalar - Anna Guzairova, Saida Mamadaliyeva, Sevara Nazarxonova, kamonli torli cholg'u ijrochilari - Dilshod Nazarov, Sunnat Ibroximov, Marina Sarkisova, Anastasiya Yudenich, Ali Izmaylov shular jumlasidandir.

Istiqlol yillarida musiqiy madaniyatimizni rivojlantirish sohasida Prezidentimizning qator farmonlari va qarorlari ehlon qilindi. Bular orasida «O'zbeknavo» gastrolp- konsert birlashmasini tashkil etish to'g'risida (1996), «O'zbekiston - Vatanim manim» qo'shiqlar bayramini o'tkazish to'g'risida (1996), «Respublikada musiqiy tahlimni, madaniyat va sanhat o'quv yurtlari faoliyatini yaxshilash to'g'risida» (1996), «O'zbekistonda estrada sanhatini yanada rivojlantirish to'g'risida» (1998, 2001) singari farmon va qarorlar respublikamizda musiqiy sanhatni yanada yuksaltirish borasida qo'yilgan qadamdir.

Ayniqsa, 1997 yildan buyon har ikki yilda Samarqand shahrida o'tkazilayotgan «Sharq taronalari» xalqaro musiqa festivali xalqaro maydonda yurtimiz nufuzini yanada oshirib yubordi. Ushbu nufuzli anjumanda dunyoning 40 dan ortiq davlatlari vakillari ishtirok etmoqda. Bu festivalda o'zbek xonanda va ijrochilarining sovrinli o'rinlarni egallashi tahsinga sazovor bo'lmoqda. Bundan tashqari, Toshkent shahrida 1998 yildan boshlab xalqaro simfonik musiqa festivalining o'tkazilishi, unda jahonning ko'zga ko'ringan dirijyorlari va ijrochilarining qatnashishi, 1995 yildan boshlab «Ilxom - XX» Xalqaro zamonaviy

---

[1] И.А. Каримов. Асарлар. 6- жилд, 322- бет.

kamer musiqasi festivalining o’tkazilishi ham musiqiy sanhatimiz nufuzini oshirmoqda.

Mustaqillikning birinchi yilidan boshlab zo’r ko’tarinkilik ruhi bilan o’tkazilayotgan Mustaqillik va Navro’z bayramlari shodiyonalari, musiqamiz rivojiga salmoqli hissa qo’shmoqda.

Xalq folpklor ijodiyoti, anhanaviy kasbiy musiqa, harbiy vatanparvarlik ruhidagi musiqiy yo’nalish, har bir viloyatning o’ziga xos musiqiy qirralarini o’zida mujassamlashtirgan ijrolar yuksak professionallik darajasiga ko’tarildi. Ayniqsa, milliy estrada ruhidagi qo’shiqlar, yangi-yangi estradamiz yulduzlarini kashf etdi. Shuningdek, Buxoro, Xiva, Termiz, Nukus shaharlarining yubiley tantanalariga tayyorlangan konsert dasturlari, «Avesto»ning 2700 yilligi, «Alpomish» dostonining 1000 yiligi, Amir Temur, Mirzo Ulug’bek, Al-Farg’oniy kabi buyuk ajdodlarimizning qutlug’ sanalariga bag’ishlangan konsert dasturlari ham musiqiy ijrochiligimizning yuksalib borayotganligidan dalolat bermoqda. Ushbu barcha katta tadbirlarda yangi musiqiy dasturlar rejissurasi shakllandi.

Mazkur konsert dasturlarini jahonning 50 dan ortiq davlatlari televideniyelari to’g’ridan - to’g’ri efirga uzatdilar. Mustaqillik yillarida o’zbek xalqining asrlar davomida go’zal mahnaviy boyligiga aylanib kelgan milliy musiqasiga katta ehtibor berildi. Xalq folpklor musiqasi ijrochiligi yuqori darajaga ko’tarildi.

O’tgan davrlar mobaynida ushbu yo’nalishga bag’ishlangan qator ko’rik tanlovlarning o’tkazilishi fikrimizning dalilidir. Katta ashula ijrochiligi va oilaviy ansambllar Komiljon Otaniyozov nomidagi yosh xonandalar (Urganch, 2001), Yu. Rajabiy nomidagi IV Xalqaro va V Respublika Maqom ijrochilari (Toshkent, 1995, 1999), oilaviy ansambllar (1995) va folpklor-etnografik jamoalari (1996) telefestivallari shular jumlasidandir.

Istiqlolning o’tgan davrlari mobaynida xalq musiqa ijodiyoti yo’nalishi yangi bosqichga ko’tarildi. Musiqiy folpklorni xalqimizning etnik joylanishi sharoitidan, barcha vohalarning urf-odatlari nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda tabiiy ijroviy ko’rinishi, kiyimlari va o’ziga xos musiqa sozlaridagi musiqiy ko’rinishi saqlanib qolmoqda. Yangilik sifatida xalq folpklor ijrochiligining milliy estrada

yo’nalishiga uyg’unlashgan holda yangi ijroviy namunalari ham namoyon bo’l-moqda. Bu ko’rinishlar xalq musiqiy folpklor ijodiyotini yangilanish bosqichiga ko’tarilganidan dalolatdir. Ҳозирги даврда Фан ва маданиятнинг энг сўнгги ютуқлари асосида келаждагимиз бўлган ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг самарали шакл ва услубларини излаш ниҳоятда зарурдир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Юксак маънавият енгилмас куч» асарларида кўрсатилгандек, жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ишларни бой маданий меросимиз тарихий анъаналаримизга умуминсоний қадриятларга, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислоҳатларни ҳал қилувчи омилидир. Дарсдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йуналишларини топиб жорий этишга боғлик,. Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолда келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўплаган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Ўқувчиларнинг эстетик тарбияси турлича тузилиши зарур. Машғулот шакли, мақсади, мазмуни, педагогик жиҳатдан ўзига хослиги, шунингдек иш режалари фан мантиқини ҳисобга олган ҳолда, болалар ёши ва имкониятига кўра фарқланиши лозим. Ўқувчиларни серқирра атрофлича таъсир этувчи эстетик қадриятларга йуналтириш лозим. Биринчи навбатда миллий қадриятлар, она замин табиати, миллий халқ санъати, Шарқнинг, Ўзбекистоннинг бадиий маданияти, тарихига мухаббат туйғусини ривожлантириш

Ўқувчиларни тарбиялаш жараёнида халқ педагогикаси асосларига таяниш, шарқ мутаффаккирларининг доно фикр-мулохазаларидан,

шунингдек жаҳон умуминсоний қадриятларидан фойдаланиш лозим. Мактаб ва мактабдан ташқари, таълими муассасалари олдида турган вазифа ягона ички эстетик тарбиянинг тизимларини яратишдир. Бу тизимлар шахснинг ҳар тамонлама яхши ривожланиш бутунлигини белгилайди .Бу аниқланган янги билимлар тизимини синдириш, ўрганиш, фикрлаш, мулохаза этиш, муносабат, баҳолар, ғоялар, мукаммал билимни оширш ва ўз-ўзини тарбиялашдир. Дарсдан ташқари ишларда эстетик тарбия мазмунини биринчи навбатда мажмуйи, тизимли татбиқ этишга кўра уч вазифа бирлиги-илмий, ривожланиб бориш, психолигик ва педагогик жараёнлар муштараклигига, таълим жараёнида ва жамият талабларини эътиборга олишга, янгича билимларга амал қилиш ва ҳакозо.қоидалар асосида таркиб топиши керак.Улар асосида ўқувчи шахсиятига нисбатан йўналиш белгиланилади.Бу максадларга эришиш учун ўқувчилар билан тўгарак, санъатнинг айрим турларини, жаҳон ва миллий маданиятини ўрганиш ва бошқа тарбия шаклларидан фойдаланиш мумкин. Дарсдан ташқари ишларнинг барча турларида амалга оширилаётган ва яна қайта тикланаётган турли амалга оширилаётган турли дастурларида шахс шаклланишига, маънавий маъсулият билан яшашга ўргатишни шакллантиршга эътибор қаратилиши лозим. Айниқса ўрта ва катта ёшдаги ўқувчиларни ўз билим ва малакаларини мустаъқил оширишларига ўргатиш керак. Эстетик тарбиянинг янги шакллари ва мазмунини топиш зарур. Жумладан фольклор миллий ансамбллар, миллий рақс ва қўшиклар, санъатининг миллий -ананавий турлари назарияси ва тарихини ўрганиш, кадимий эстетик тарбия восита услубларини тиклаш лозим.

Қобилиятли ва истеъдод тарбияланувчига алоҳида муносабатда бўлиш керак (оммавий тадбирлардан кенг фойдаланиш, суҳбатлар, маданият, санъат намоёндалари билан учрашув конференциялар ҳисобот чиқишлар, «Навруз», «Қўшиқ байрами», «Рақс байрами», «Болалар бастакорлари билан учрашувлар» “Қўшиқ оламига саёҳат», «Бир қўшиқ тарихи», «Ялла ва

лапарлар кечаси», Халқ кўшиқлари байрами», «Мақом кечаси», Саҳна усталари билан учрашув» каби тадбирлари ва хокозолар). Ўқувчиларни музей, кўргазма, театр концерт каби маънавият даргоҳларига маданият ва меъморчилик обидаларига табиатнинг гўзал масканларига боришни ташкил этиш ва улардан олган таасуротларини ўртоқлашишга ўргатиш зарур.

Эстетик тарбиянинг асосий мазмуни исталган соҳадаги дарсдан ва мактабдан ташкари тўгарак машғулотлар тарбиянинг ягона қоида ва услубларини ташкил этади.

Яъни санъатнинг аниқ турлари ва ифода воситаларининг ўзига хослиги дарсга тасвирдаги, мусиқа ва хокозлар замирида, ифоданинг бадиий воситаларининг амалий ўзлаштириш натижасидир.Бу борада асосий вазифа тўлақонли бадиий ва ижодий асарни чуқур ҳис этишдир, шунингдек миллий ва тарихий санъат шакллари билан қарашни, ўқитувчининг ўқувчилар ва тарбиячилар билан ўзаро суҳбатларини, оламни эстетик ва бадиий ҳис этиш фаолияти давомида ўқувчиларнинг мустаъқил ижодкорлигини турли ўйинларни, дидактик саҳна ўйинларини болалар орасида уларнинг қобилиятига караб иш шаклларини шакллантириш ва тўгарак режасини тузиш керак.. Инсон шахснинг шаклланиши ниҳоятда тинимсиз ва мураккаб жараён бўлиб, унда кўплаб факторларининг таъсири бор, буларнинг айримлари тарқоқ, айримлари мақсадга йўналтирилгандир.

Инсонни атрофини қуршаб турган воситалар тарбиялайди: оиласи, ота-онаси, мактаб, дўстлар, атроф-мухит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва ҳокозолар. Боланинг ривожланиш жараёнини бошқариб бориш керак, инсонни биологик ижтиомий асосини ташкил қилувчи, ўзини тарбиялаш ва тарбиянинг бирлигини таъминлаган ҳолда, Уни шахс сифатида шаклланишига салбий таъсир кўрсатадиган муҳитдан ҳимоя қилиш лозим. Тарбиянинг етакчи мақсади сифатида

асрлар давомида шахснинг хар бир томонлама камолотга эришуви ғояси асос булиб келади.

Шахснинг ҳар томонлама каомлотга эришуви бу унинг айрим қирралари ёки ҳислатларининг тўла қирралигини, жисмоний, ахлоқий, сиёсий, эстетик қарашларини йиғиндисини ўз ичига олади:

- ёшларни фалсафий дунёқарашига тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўзини - ўзи идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндошув, уларда режа ва амал заруратини уйғотиш.

Ҳар бир ўсмирнинг, йигит ва қизларнинг табиий билимдонликларини ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш. Уларни инсон фаолиятининг турли соҳаларида жорий қилиш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чақириш ва янада ривожлантириш учун шарт-шароит ҳозирлаш; Умуминсоний инсонпарварлик ахлоқи меъёрини шакллартириш, мехрибонлик, бир-бирларини тушунадиган, шафқатлилик, ирқий ва миллий камситишларига тоқатсизлик, муоммила одоби, зиёлилик маданияти каби тарбия чораларини нохақликка, ёлғончилик, тухмат, чақимчиликка тоқатсизлик кенг к,ўлланиши лозим;

- Бугунги жамоани ахлоқи ва турмуш қоидаларига ҳурмат билан карашни тарбиялаш, шахснинг ноёб қирралари белгилаб берадиган фукоролик ва ижтимоий маълумот ҳиссини ривожлантириш, ўзи яшаётган мамлакатининг равнақи йўлидаги, инсония тараққиётини барқарор сақланиб қолишига ғамхўрлик қилиш.

-турмушда энг олий қадрият ҳисобланган меҳнатга бўлган ижодий муносабатга ўргатиш ва тарбиялаш, меҳнатга ижодий ёндошиш тадбирларини кучайтириш, ижтимоий мақсадларига интилиш каби хислатларини тарбиялаш, амалий муносабатларда тадбиркорлик, туғрисўзлик ва маъсулият ҳиссини тарбиялаш;

-соғлом турмуш таризида яшашга бўлган интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила ҳомийси бўлишга интилиш. Ўзининг ҳар бир

ўз ҳатти-ҳаракатига ва уларнинг оқибатларига маъсулият билан қараш ҳислатларини тарбиялаш. Инсонни атроф-муҳитга таъсирини, одамларни ва ўзаро муносабатларида юқоридагиларга амал қилиш;-мустақил давлат бўлган Узбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва ҳолисона баҳо беришни тушунтириш.Унинг тинчлик севарлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ишларига аралашмаслик, бетарафлик ошкора, очиқ ташқи сиёсий ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йуналтирилган, унинг ижтиомий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тугри тушунмоқ ва тўғри тушунтирмоқ: керак..

Тарбиянинг асосий тизими куйидагилар бўлиши лозим:

-тарбияга шахсий муносабат, ривожланаётган инсон шахсини олий ижтиомий қадрият деб тан олиш, ҳар бола, ўсмир ва ёш йигитнинг бетакрор ва ўзига хослигини ҳурматлаш, унинг ижтимоий хуқуқи ва эркинлигини тан олиш;

-тарбияда фикрлаш, ҳиссиёт ва ҳатти-ҳаракатларни шаклан- тиришдаги бутун жараён бўлиб, максадга мувофиқ тарзда бошқариб турилади; -миллий ўзига хослик халқ маданияти, миллий этник урф-одат каби анъаналари воситаларига таяниш. Лекин тарбиянинг миллий «Бунёдкорлиги» ёш авлод яшаши лозим бўлган кўп миллатли ва жахон маданияти бойликларига қизиқиш интилишларини инкор қилмаслик лозим;

-ўқувчиларни ҳаётий фаолиятини ташкил этиш тарбиявий жараёнининг асосини ташкил қилади. Бола ўсмир, йигит ва қизлар билим юртидаги пайтида нафат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу хақиқат билан яшайдилар. Зарур, қизиқувчан, тўлақонлик, болалар жиҳатларига мос ҳаёт иқлимини яратиш, меҳнат, хайрия, ижтимоий - фойдали, ижодий кўнгил очар ва шунга ўхшаш, ўқувчилар хусусиятига мос, ҳаётий бўлиши керак.

-шахслараро муносабатларда инсонпарварлик, педагоглар ва ўқувчилар ўртасидаги бир-бирига ҳурмат билан қараш

муносабатлари, болалар фикрига эътибор қилиш, уларга мехрибонларча муносабатда бўлиш.

Бу масаллаларни барини бирламчи шароитлари юзага келтирилган ҳолдагина таълим ва тарбия жараёни кўшиб олиб борилган такдирдагина амалга ошириш мумкин, қўллашда ўз тактика ва стратегиясига таянишга имконият берилса, бу соҳада ижобий натижалар эришиш мумкин.

Шунга ахамият бериш лозимки, амалда тарбиявий жараён умум иши ва узлуксиз бўлсин, барча ёшдаги болаларни қамраб олсин, инсон ҳаётий фаолиятини барча жиҳатларини аск эттирувчи турли услубларни ўзаро бошаб турувчи, унга таъсир ўтказувчи ва уни ривожлантирувчи ва йўлловчи воситалар, тарбияни барча томонлари гармоник тарзда бўлсин, турли ижтимоий, жамоат ва давлат институтлари ва муассасаларининг шахс камолотини шакллантириш борасидаги ҳаракатлари бирлаштирилган.

Мактабдан ва дарсдан ташкари тарбиявий ишлар ўқувчилар қизиқишига суянилган ҳолатда уларнинг дарсдан бўш вақтларида ўқув жараёнини тўлдиради ва кенгайтиради. Ўқувчиларнинг мустақил билим олишлари услубини ўзлаштиришларига ижодий қобилиятларини, ташаббускорлигини оширишига имконият яратади. Дарсдан ташқари ишларининг ўзига хослиги шундаки, у ўқувчиларнинг бўш вақтларига мувофиқ услублар воситасида жамоат фойдаси учун оммавий гурух, алоҳида ишлаш орқали-тарбиявий иш ташкил этилмокда. Тўгарак дастурларининг ранг-баранглиги, улар мазмунидаги янгиликлар ўсмир йигит ва қизларнинг шахс сифатида тикланишлари учун янги имконият яратади.

1.2. Milliy musiqiy ana'analar vositasida o'quvchilarning ma'naviy tarbiyalashni shakllantirishning

maqsad va vazifalari.

O’zbekiston mustaqil davlat sifatida yangi ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-iqtisodiy taraqqiyot yo’liga o’tganligi sharofati bilan xalq ta’limini milliy g’oya, milliy mafkura hamda jahon pedagogikasining eng demokratik tamoyillari va yutuqlari asosida shakllantirish keng avj oldi. Ushbu milliy-ma’naviy tiklanishning tarkibiy mazmunida musiqa ta’limi va tarbiyasini milliy musiqa merosi ustuvorligida qayta shlab chiqish, yosh avlodning musiqa madaniyatini xalqimiz o’lmas navolari negizida shakllantirish bilan birga milliy badiiy mafkurani tarkib toptirish asosiy o’rin tutadi. Mazkur vazifani amalga oshirish maqsadida 1995-yilda “O’zbekiston Respublikasining umumta’lim maktablarida musiqa ta’lim-tarbiyasi Konsepsiyasi” ishlab chiqildi. Chunki, istiqlolgacha bo’lgan davrda ta’lim tizimimiz jahon sivilizasiyasining ilg’or yutuqlaridan va xalqimizning tarixiy ildizlaridan ajralib qolgan edi.

Haqiqatdan ham sobiq tuzim vaqtida bizda ta’lim tizimi bir yoqlama, ya’ni “shaklan milliy, mazmunan sosialistlik” shiori ostida rivojlanib kelgan bo’lib, musiqa ta’limi va tarbiyasi ham kommunistik mafkura bilan yo’g’rilgan edi. O’quv dasturlari, darsliklar, o’quv repertuarlaridan o’rin olgan kuy-qo’shiqlar asosan Yevropa uslubidagi namunalardan iborat edi. Muayyan xalqning milliy ruhi, madaniyati, tarixi, falsafasi va nihoyat shu xalqning qiyofasini o’zida mujassam etuvchi milliy musiqaga e’tibor “atayin” juda sust edi.

U yoki bu xalq to’g’risida muayyan tasavvurga ega bo’lish uchun Oliy va o’rta maxsus tahlim muassasalarida milliy madaniyatimizning ulkan xazinasi bo’lgan musiqiy va qo’shiqchilik sanhatining boy tarixini o’rganish va targ’ib etish muhim ahamiyatga egadir.

Ulug’ ajdodlarimiz musiqa va qo’shiqchiik sanhatining inson shaxsini kamol toptirish, olijanob insoniy fazilatlarni tarbiyalashdagi ahamiyatiga yuksak baxo berganlar. Musiqiy madaniyatning barcha turlari kishilarga badiiy-estetik zavq beribgina qolmay, ilmiy tushunchalar bilan ifodalash g’oyat mushkul bo’lgan olam

sirlari haqida bilimlar beradi, hayot haqiqatini badiiy-estetik vositalar orqali idrok etishga yaqindan yordam beradi.

Inson borlig'ini, mahnaviy taraqqiyotini musiqiy madaniyatsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Insoniyat tarixida o'chmas iz qoldirgan barcha allomalar musiqa va qo'shiqchilik sanhatining boy imkoniyatlaridan to'la foydalanishga, sanhat orqali mahnaviy kamolot cho'qqilarini zabt etishga muvaffaq bo'lganlar. Buyuk faylasuf Abu Nasr Farobiyning «Katta musiqiy kitob»i, Abu Hamid G'azzoliyning «Diniy bilimlarning tirilishi» asarlarida, Hazrat Navoiy, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Boburning qator asarlarida ilgari surilgan inson kamoloti to'g'risidagi ilg'or g'oyalari bugungi kunda g'oyat qimmatli va ibratlidir.

Komillar, ulug' allomalar nazarida so'z ilohiy va muqaddasdir. Qo'shiqchilik sanhati mo'hjizaviy va sehrli kuchga ega bo'lgan so'zga ohang vositasida jozibadorlik bag'ishlaydi, uning tahsir kuchini yanada oshiradi, so'zga yangi hayot beradi. Musiqaning hamohangligi tufayli so'z inson qalbi va shuurini larzaga keltiruvchi, to'lqinlantiruvchi kuchga aylanadi.

Xalq milliy musiqa va qo'shiqchilik sanhatida xalqimizning uzoq tarixi, orzu-armonlari, hayot haqidagi bilim va tasavvurlari mujassamlashgandir. Har bir xalqning mahnaviy salohiyati, jahon madaniyati rivojiga qo'shgan hissasi uning musiqiy madaniyati bilan belgilanadi.

Vatan tarixi voqyea va hodisalar tarixidan iborat emas, balki mahnaviy yuksalish tarixidir. Hozirgi xalqimiz tomonidan asrab avaylab kelinayotgan va abadiylikka daxldor maqom musiqalari, xalq anhanaviy qo'shiqlari donishmand va ijodkor ajdodlarimizning buyuk kashfiyoti, mahnaviy kamoloti sari tashlangan salmoqli qadamidir.

Shu o'rinda shuni mamnuniyat bilan tahkidlash o'rinliki, o'zbek xalqining necha asrlardan buyon bizgacha yetib kelgan musiqiy madaniyati durdonalari bugunga kelib to'liq tiklangan va notalashtirilgan. Bunda marhum ulug' ustozlarimizning xizmatlari beqiyosdir. Yuz yillar o'tgandan so'ng ham bu meros yangi-yangi to'ldirilgan ijrolar bilan sayqallanib boraveradi, xalqimizning muqaddas mahnaviy boyligi bo'lib qolaveradi. Insoniyat mahnaviy taraqqiyotining

muhim qonuniyatlaridan biri shuki, inson kamolotga erishib borgani sayin sanhatning yaratuvchan qudratini tobora chuqurroq his eta boshlaydi. Sanhatkorning jamiyatda tutgan o'rni, ahvoli va sanhatga bo'lgan munosabati jamiyat mahnaviy salohiyatining o'ziga xos mezoni sifatida baxolanishi bejiz emasdir.

Mustaqillik yillarida mahnaviy qadriyatlarimizning tiklanishi, musiqiy madaniyatimizni yangi bosqichga olib chiqishda, o'tgan ulug' ustozlarimizning ijodi va faoliyatini, ularning o'ziga xos va betakror ijrochilik mahoratini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish uchun katta imkoniyatlar yaratdi. Xalqimizning badiiy-estetik madaniyati, jumladan, musiqiy madaniyati tarixida o'chmas iz qoldirgan har bir sanhatkor, hyech shubhasiz, o'zi yashagan davr ruhini, muxlislarning estetik didi, mahnaviy ehtiyojlari va salohiyatini o'zida to'la mujassamlashtirgan, o'z asarlari bilan zamondoshlarining mahnaviy ehtiyojlarini qondirishga harakat qilgan.

Mustaqillik mafkurasini yaratishda, uning bosh bo'g'ini bo'lmish mahnaviy madaniyatni yoshlar o'rtasida targ'ib etishda musiqiy madaniyatimiz durdonalarini va uning rivojiga salmoqli hissa qo'shgan buyuk sanhatkorlar hayoti va ijodini chuqur o'rganish katta tarbiyaviy va mahrifiy ahamiyatga egadir.

xalqimizning qadimiy urf-odat, an'ana va marosimlariga alohida e'tibor berish ma'naviy tiklanish jadal kechayotgan hozirgi kunda yanada ahamiyatlidir. Kishilarni, ayniqsa yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, uning ongiga milliy ruh, milliy g'oyalarni chuqurroq singdirish, o'tmishda xalq hayotining turli bosqichlarida yaratilgan qadriyatlar vositasida ma'naviy barkamol shaxsni kamol toptirishning muhim shartidir.

Jamiyat rivoji davomida kishilarning o'zaro munosabati, ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyot qonuniyatlari hamda bir-biriga yaqin qardosh xalqlarni madaniy, ijtimoiy-siyosiy aloqalari asosida muayyan madaniy, ma'rifiy ahamiyatga molik an'analar shakllanadi. Asrlar davomidagi rivojlanish jarayonida xalqona, milliy xususiyatlarni aks ettirgan musiqiy an'analar ayniqsa qo'shiqchilik san'atida yaqqol namoyon bo'ladi.

O’zbek xalqining madaniy merosida xalq ijod qilgan va katta ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan turli bayramlar, ommaviy o’yinlar, mavsumiy va kasb-hunar marosimlari alohida o’rin egallaydi. Xalq orasidan chiqqan iste’dodlar tomonidan ushbu bayram, ommaviy tadbirlar kasb-hunar va har bir mavsum bilan bog’liq urf-odat, rasm-rusumlarga atab qo’shiqlar yaratilgan. Qo’shiqlar faqat hursandchilik mavzusida bo’lmay, ularda vatanga sadoqat, kattalarga hurmat, ota-onaga, yetimlarga, qariyalarga g’amxo’rlik, mehmondo’stlik, qon-qarindoshlik o’zaro yordam, oila sharafini, ayollar sha’nini ardoqlash, hayotdan ko’z yumgan kishilar xotirasini yod etish kabi ijtimoiy xarakterga ega bo’lgan qadriyatlar mujassamlashadi.

O’zbek xalqining milliy musiqiy an’analari negizini, tarixiy rivojlanish tadrijini milliy qo’shiqchilik san’ati misolida o’rganish har jihatdan to’g’ri bo’ladi. Chunki, musiqaviy madaniyat, san’at sohasida har doim va har bir zamonda qo’shiqchilik yetakchi mavqyea ega bo’lgan.

O’rta Osiyo kishilik tarixi va madaniyatining eng qadimgi maskanlarida olib borilgan tadqiqotlar O’rta Osiyo xalqlari madaniyatining tarixiy ildizlari juda chuqurligi va mustahkam negizga ega ekanligidan dalolat beradi.

Eng qadimgi davrlarda yashagan O’rta Osiyo hududidagi turli xalqlar madaniyati va san’atining bir-biridan keskin farq qiluvchi turlari va shakllarini ko’rish qiyin. Tarixiy taraqqiyotning ibtidoiy davrdan keyingi bosqichlarida milliy xususiyatlarni alohidalik kasb etishi bilan musiqa san’atida ham farqli jihatlar paydo bo’la boshlaydi. Xalqlarning ijtimoiy hayotidagi, shaxsiy turmushidagi, moddiy, madaniy, psixologik holatlar, ruhiy kechinmalar qo’shiq va raqs san’atining o’zaro uyg’unlashuvi orqali keng ko’lam kasb etgan. Mana shu ikki yo’nalish asosida allalar, madhiyalar, yig’i, harbiy chaqiriqlar, ibodat qo’shiqlari, tantanalar, bayram mavzuidagi qo’shiqchilik an’analari shakllanadi.

Asta-sekinlik bilan sinfiy jamiyatga o’tish va ijtimoiy tabaqalanish natijasida musiqa san’atining kasbiy (professional) shakli ajralib chiqadi. Bunga ko’ra professional musiqa san’atini ilk asoslari bundan ikki yarim ming yil avval rivojlana boshlagan deyish mumkin. Ҳозирги даврда Фан ва

маданиятнинг энг сўнгги ютуқлари асосида келаждагимиз бўлган ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг самарали шакл ва услубларини излаш ниҳоятда зарурдир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Юксак маънавият енгилмас куч» асарларида кўрсатилгандек, жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ишларни бой маданий меросимиз тарихий анъаналаримизга умуминсоний қадриятларга, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барчаислоҳатларни ҳал қилувчи омилидир. Дарсдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йуналишларини топиб жорий этишга боғлик,. Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолда келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўплаган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Ўқувчиларнинг эстетик тарбияси турлича тузилиши зарур. Машғулот шакли, мақсади, мазмуни, педагогик жиҳатдан ўзига хослиги, шунингдек иш режалари фан мантиқини ҳисобга олган ҳолда, болалар ёши ва имкониятига кўра фарқланиши лозим. Ўқувчиларни серқирра атрофлича таъсир этувчи эстетик қадриятларга йуналтириш лозим. Биринчи навбатда миллий қадриятлар, она замин табиати, миллий халқ санъати, Шарқнинг, Ўзбекистоннинг бадиий маданияти, тарихига мухаббат туйғусини ривожлантириш

Ўқувчиларни тарбиялаш жараёнида халқ педагогикаси асосларига таяниш, шарқ мутаффаккирларининг доно фикр-мулохазаларидан, шунингдек жаҳон умуминсоний қадриятларидан фойдаланиш лозим. Мактаб ва мактабдан ташқари, таълими муассасалари олдида турган вазифа ягона ички эстетик тарбиянинг тизимларини яратишдир. Бу тизимлар шахснинг ҳар

тамонлама яхши ривожланиш бутунлигини белгилайди .Бу аниқлангган янги билимлар тизимини синдириш, ўрганиш, фикрлаш, мулохаза этиш, муносабат, баҳолар, ғоялар, мукаммал билимни оширш ва ўз-ўзини тарбиялашдир. Дарсдан ташқари ишларда эстетик тарбия мазмунини биринчи навбатда мажмуйи, тизимли татбиқ этишга кўра уч вазифа бирлиги-илмий, ривожланиб бориш, психолигик ва педагогик жараёнлар муштараклигига, таълим жараёнида ва жамият талабларини эътиборга олишга, янгича билимларга амал қилиш ва ҳакозо.қоидалар асосида таркиб топиши керак.Улар асосида ўқувчи шахсиятига нисбатан йўналиш белгиланилади.Бу максадларга эришиш учун ўқувчилар билан тўгарак, санъатнинг айрим турларини, жаҳон ва миллий маданиятини ўрганиш ва бошқа тарбия шаклларидан фойдаланиш мумкин. Дарсдан ташқари ишларнинг барча турларида амалга оширилаётган ва яна қайта тикланаётган турли амалга оширилаётган турли дастурларида шахс шаклланишига, маънавий маъсулият билан яшашга ўргатишни шакллантиршга эътибор қаратилиши лозим. Айниқса ўрта ва катта ёшдаги ўқувчиларни ўз билим ва малакаларини мустаъқил оширишларига ўргатиш керак. Эстетик тарбиянинг янги шакллари ва мазмунини топиш зарур. Жумладан фольклор миллий ансамбллар, миллий рақс ва қўшиклар, санъатининг миллий -ананавий турлари назарияси ва тарихини ўрганиш, кадимий эстетик тарбия восита услубларини тиклаш лозим.

Қобилиятли ва истеъдод тарбияланувчига алоҳида муносабатда бўлиш керак (оммавий тадбирлардан кенг фойдаланиш, суҳбатлар, маданият, санъат намоёндалари билан учрашув конференциялар ҳисобот чиқишлар, «Навруз», «Қўшиқ байрами», «Рақс байрами», «Болалар бастакорлари билан учрашувлар» “Қўшиқ оламига саёҳат», «Бир қўшиқ тарихи», «Ялла ва лапарлар кечаси», Халқ кўшиқлари байрами», «Мақом кечаси», Саҳна усталари билан учрашув» каби тадбирлари ва хокозолар). Ўқувчиларни музей, кўргазма, театр концерт каби маънавият

даргоҳларига маданият ва меъморчилик обидаларига табиатнинг гўзал масканларига боришни ташкил этиш ва улардан олган таасуротларини ўртоқлашишга ўргатиш зарур.

Эстетик тарбиянинг асосий мазмуни исталган соҳадаги дарсдан ва мактабдан ташкари тўгарак машғулотлар тарбиянинг ягона қоида ва услубларини ташкил этади.

Яъни санъатнинг аниқ турлари ва ифода воситаларининг ўзига хослиги дарсга тасвирдаги, мусиқа ва хокозлар замирида, ифоданинг бадиий воситаларининг амалий ўзлаштириш натижасидир.Бу борада асосий вазифа тўлақонли бадиий ва ижодий асарни чуқур ҳис этишдир, шунингдек миллий ва тарихий санъат шакллари билан қарашни, ўқитувчининг ўқувчилар ва тарбиячилар билан ўзаро суҳбатларини, оламни эстетик ва бадиий ҳис этиш фаолияти давомида ўқувчиларнинг мустақил ижодкорлигини турли ўйинларни, дидактик саҳна ўйинларини болалар орасида уларнинг қобилиятига караб иш шаклларини шакллантириш ва тўгарак режасини тузиш керак.. Инсон шахснинг шаклланиши ниҳоятда тинимсиз ва мураккаб жараён бўлиб, унда кўплаб факторларининг таъсири бор, буларнинг айримлари тарқоқ, айримлари мақсадга йўналтирилгандир.

Инсонни атрофини қуршаб турган воситалар тарбиялайди: оиласи, ота-онаси, мактаб, дўстлар, атроф-мухит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва ҳокозолар. Боланинг ривожланиш жараёнини бошқариб бориш керак, инсонни биологик ижтиомий асосини ташкил қилувчи, ўзини тарбиялаш ва тарбиянинг бирлигини таъминлаган ҳолда, Уни шахс сифатида шаклланишига салбий таъсир кўрсатадиган муҳитдан ҳимоя қилиш лозим. Тарбиянинг етакчи мақсади сифатида асрлар давомида шахснинг хар бир томонлама камолотга эришуви ғояси асос булиб келади.

Шахснинг ҳар томонлама каомлотга эришуви бу унинг

айрим қирралари ёки ҳислатларининг тўла қирралигини, жисмоний, ахлоқий, сиёсий, эстетик қарашларини йиғиндисини ўз ичига олади:

- ёшларни фалсафий дунёқарашига тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўзини - ўзи идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндошув, уларда режа ва амал заруратини уйғотиш.

Ҳар бир ўсмирнинг, йигит ва қизларнинг табиий билимдонликларини ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш. Уларни инсон фаолиятининг турли соҳаларида жорий қилиш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чақириш ва янада ривожлантириш учун шарт-шароит ҳозирлаш; Умуминсоний инсонпарварлик ахлоқи меъёрини шакллартириш, мехрибонлик, бир-бирларини тушунадиган, шафқатлилик, ирқий ва миллий камситишларига тоқатсизлик, муоммила одоби, зиёлилик маданияти каби тарбия чораларини нохақликка, ёлғончилик, тухмат, чақимчиликка тоқатсизлик кенг к,ўлланиши лозим;

- Бугунги жамоани ахлоқи ва турмуш қоидаларига ҳурмат билан карашни тарбиялаш, шахснинг ноёб қирралари белгилаб берадиган фукоролик ва ижтимоий маълумот ҳиссини ривожлантириш, ўзи яшаётган мамлакатининг равнақи йўлидаги, инсония тараққиётини барқарор сақланиб қолишига ғамхўрлик қилиш.

-турмушда энг олий қадрият ҳисобланган меҳнатга бўлган ижодий муносабатга ўргатиш ва тарбиялаш, меҳнатга ижодий ёндошиш тадбирларини кучайтириш, ижтимоий мақсадларига интилиш каби хислатларини тарбиялаш, амалий муносабатларда тадбиркорлик, туғрисўзлик ва маъсулият ҳиссини тарбиялаш;

-соғлом турмуш таризида яшашга бўлган интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила ҳомийси бўлишга интилиш. Ўзининг ҳар бир ўз ҳатти-ҳаракатига ва уларнинг оқибатларига маъсулият билан қараш ҳислатларини тарбиялаш. Инсонни атроф-муҳитга таъсирини, одамларни ва ўзаро муносабатларида юқоридагиларга амал қилиш;-мустақил давлат

бўлган Узбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва ҳолисона баҳо беришни тушунтириш.Унинг тинчлик севарлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ишларига аралашмаслик, бетарафлик ошкора, очиқ ташқи сиёсий ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йуналтирилган, унинг ижтиомий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тугри тушунмоқ ва тўғри тушунтирмоқ: керак..

Тарбиянинг асосий тизими куйидагилар бўлиши лозим:

-тарбияга шахсий муносабат, ривожланаётган инсон шахсини олий ижтиомий қадрият деб тан олиш, ҳар бола, ўсмир ва ёш йигитнинг бетакрор ва ўзига хослигини ҳурматлаш, унинг ижтимоий хуқуқи ва эркинлигини тан олиш;

-тарбияда фикрлаш, ҳиссиёт ва ҳатти-ҳаракатларни шаклан- тиришдаги бутун жараён бўлиб, максадга мувофиқ тарзда бошқариб турилади; -миллий ўзига хослик халқ маданияти, миллий этник урф-одат каби анъаналари воситаларига таяниш. Лекин тарбиянинг миллий «Бунёдкорлиги» ёш авлод яшаши лозим бўлган кўп миллатли ва жахон маданияти бойликларига қизиқиш интилишларини инкор қилмаслик лозим;

-ўқувчиларни ҳаётий фаолиятини ташкил этиш тарбиявий жараёнининг асосини ташкил қилади. Бола ўсмир, йигит ва қизлар билим юртидаги пайтида нафат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу хақиқат билан яшайдилар. Зарур, қизиқувчан, тўлақонлик, болалар жиҳатларига мос ҳаёт иқлимини яратиш, меҳнат, хайрия, ижтимоий - фойдали, ижодий кўнгил очар ва шунга ўхшаш, ўқувчилар хусусиятига мос, ҳаётий бўлиши керак.

-шахслараро муносабатларда инсонпарварлик, педагоглар ва ўқувчилар ўртасидаги бир-бирига ҳурмат билан қараш муносабатлари, болалар фикрига эътибор қилиш, уларга мехрибонларча муносабатда бўлиш.

Бу масаллаларни барини бирламчи шароитлари юзага келтирилган ҳолдагина таълим ва тарбия жараёни кўшиб олиб борилган

такдирдагина амалга ошириш мумкин, қўллашда ўз тактика ва стратегиясига таянишга имконият берилса, бу соҳада ижобий натижалар эришиш мумкин.

Шунга ахамият бериш лозимки, амалда тарбиявий жараён умум иши ва узлуксиз бўлсин, барча ёшдаги болаларни қамраб олсин, инсон ҳаётий фаолиятини барча жиҳатларини аск эттирувчи турли услубларни ўзаро бошаб турувчи, унга таъсир ўтказувчи ва уни ривожлантирувчи ва йўлловчи воситалар, тарбияни барча томонлари гармоник тарзда бўлсин, турли ижтимоий, жамоат ва давлат институтлари ва муассасаларининг шахс камолотини шакллантириш борасидаги ҳаракатлари бирлаштирилган.

Мактабдан ва дарсдан ташкари тарбиявий ишлар ўқувчилар қизиқишига суянилган ҳолатда уларнинг дарсдан бўш вақтларида ўқув жараёнини тўлдиради ва кенгайтиради.

Ўқувчиларнинг мустақил билим олишлари услубини ўзлаштиришларига ижодий қобилиятларини, ташаббускорлигини оширишига имконият яратади. Дарсдан ташқари ишларининг ўзига хослиги шундаки, у ўқувчиларнинг бўш вақтларига мувофиқ услублар воситасида жамоат фойдаси учун оммавий гурух, алоҳида ишлаш орқали-тарбиявий иш ташкил этилмокда. Тўгарак дастурларининг ранг-баранглиги, улар мазмунидаги янгиликлар ўсмир йигит ва қизларнинг шахс сифатида тикланишлари учун янги имконият яратади.

II-BOB: Milliy musiqiy an’analar vositasida o’quvchilarni ma’naviy tarbiyalashning pedagogik shart - sharoitlari.

2.1. Milliy musiqiy an’analar vositasida ma’naviy tarbiyalash shakl va usullari

Milliy musiqiy an’analar vositasida o’quvchi-yoshlarni tarbiyasini shakllantirishning mazmuni, shakl va usullari umumta’lim maktablarining birinchi-yettinchi sinf musiqa darslarida shu yo’nalishda tashkil etiladigan va estetik tarbiyalashga yo’naltirilgan musiqiy pedagogik tizimni mohiyatini belgilaydi. Mazkur tizimning samaradorligini aniqlashga harakat qilar ekanmiz, biz tadqiqotimizning ilmiy farazi, maqsad vazifalariga erishish uchun mumkin qadar ko’proq ta’sirga ega bo’lgan, odob-axloq, pand-nasihat, sevgi-sadoqat, ona-tabiat, insoniy fazilatlarni madh etuvchi, tarixiy, diniy qo’shiqlar bilan ish olib bordik.

Umumta’lim maktablarida o’quvchi-yoshlarga mo’ljallangan milliy musiqiy an’analarga xos qo’shiqlar repertuar tuzishda ham juda ko’plab fol’lor jamoalari, ashula va raqs ansambllari va hozirda urf bo’lib borayotgan xalq qo’shiqlarini zamonaviy estrada yo’liga moslab aytuvchi xonandalar, dastalar faoliyatini, repertuarini ko’zdan kechirdik, ularning xalq qalbiga yo’l topgan qo’shiqlari, lapar,

yallalarini ijrochilik an’analariga qay darajada muvofiqligi, “zamonaviylashgan” ko’rinishda o’zining badiiy xususiyatlari, ijobiy va salbiy tomonga bo’lgan o’zgarishlarini diqqat bilan o’rgandik. Masaln, mashhur folklor ansambllaridan “Chavki”, “Beshqarsak”, “Gashtak”, “Zebomxon”, “Bog’don gullari”, “Barlos”, “Boysun” kabi folklor-etnografik ansambllarini respublikamizda juda ko’p vaqtdan beri o’z mavqyeini yo’qotmay, xalqning e’tiboridan tushmay kelayotganligining boisi, bizningcha ularning har bir qo’shiq yoki raqsni o’sha hududga xos badiiy
Albatta, bugungi kundagi estradamiz yutuqlari bilan bir qatorda kamchiliklarini aytib o’tish joizdir. Chunki bu haqda juda ko’p fikrlar bildirilmoqda. Televideniyeda debatlar uyushtirilmoqda, matbuotda chiqishlar qilinmoqda. Avvalo, «Milliy estrada» atamasining mazmuni va mohiyatini yaxshi tushunmoq darkor. Nima uchun «Milliy estrada» atamasi qo’llanilmoqda? Bahzi bir yosh estrada qo’shiqchilari - «Estradaning millati bo’lmaydi, jahon estradasiga omuxta bo’lishi kerak», degan fikrni bildirishmoqda. Bu albatta, bir tomondan jahon estradasiga chiqish yo’lida mahlum nuqtai nazar bo’lishi mumkin, lekin jahon estrada sahnasiga o’zbek milliy estradasi nomi bilan, xalqimizning juda boy musiqiy merosiga suyagan holda qo’shiqlar yaratib ijro etgan holda chiqilsa, maqsadga muvofiq bo’lsa kerak.

Bu borada o’ttiz yildan oshiq davrdan buyon barakali ijod qilib kelayotgan Farruh Zokirov rahbarligidagi xizmat ko’rsatgan «Yalla» ansamblini misol qilish mumkin. Bu ansambl o’zining xalqona ijrosi bilan bugungi kunda ham estafetani qo’llarida mahkam ushlab turibdi, bugungi kunning talabiga javob bermoqda.

Hozirda turk, eron, arab, fransuz, ingliz, nemis estrada musiqasidan foydalanib, o’zbekcha so’z qo’yib aytilayotgan qo’shiqlar ko’payib bormoqda. Bu albatta, achinarli holdir. Yana bir tomoni, disket musiqasidagi ohanglar usuliga o’lchab, sayoz so’zlardan tashkil topgan, muallifi nomahlum shehrlardan ham foydalanilmoqda.

Bu albatta, qo’shiq saviyasiga salbiy tahsir ko’rsatmoqda. Natijada yuzlab esda qolmaydigan bir martalik yoki mavsumiy qo’shiqlar ko’payib bormoqda. Yana shuni aytib o’tish lozimki, milliy estrada ruhidagi qo’shiqlar ijrosiga qo’l urishda

anhanaviy qo’shiqlarni va xalqimizning sevimli qo’shiqlarini, xalq bastakorligining, mashhur qo’shiqlarini estrada yo’liga solib, buzilgan holda ijro etishlar ham uchramoqda. Agar xalqona ijro uslublariga tayanib, har bir ijroni yaxshi o’zlashtirib, ana shu ijrodan leytmotiv singari foydalanilsa, maqsadga muvofiq bo’lur edi. Ushbu fikrlarni amalga oshirishni estrada xonandalarining o’zlariga havola etamiz.

Bugungi kunda Milliy estrada musiqasini ravnaq topishi uchun barcha imkoniyatlar mavjud bo’lib, uni rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko’tarilganligi bois, har bir ijodkordan samarali ijod qilishni, xalqimizga manzur bo’ladigan qo’shiqlar va kuylar yaratishlikni talab etadi. Sanhatsevar xalqimiz o’zining haqiqiy ijodkori, fidoyi sanhatkorlarini hamisha ardoqlab kelgan. Zero, hozirgi zamon o’zbek estrada sanhati fidoyi, iqtidorli yosh sanhatkorlarga boy va xalqimiz ishonchini oqlashdek salohiyatga ega.

Umuman olganda, milliy istiqlol tufayli musiqa madaniyatimizning barcha jabhalari shahdam qadamlar bilan yuksalish sari intilmoqda.

Ҳозирги даврда Фан ва маданиятнинг энг сўнгги ютуқлари асосида келаждагимиз бўлган ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг самарали шакл ва услубларини излаш ниҳоятда зарурдир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Юксак маънавият енгилмас куч» асарларида кўрсатилгандек, жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ишларни бой маданий меросимиз тарихий анъаналаримизга умуминсоний қадриятларга, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барчаислоҳатларни ҳал қилувчи омилидир. Дарсдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йуналишларини топиб жорий этишга боғлик,. Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолда келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида

тўплаган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Ўқувчиларнинг эстетик тарбияси турлича тузилиши зарур. Машғулот шакли, мақсади, мазмуни, педагогик жиҳатдан ўзига хослиги, шунингдек иш режалари фан мантиқини ҳисобга олган ҳолда, болалар ёши ва имкониятига кўра фарқланиши лозим. Ўқувчиларни серқирра атрофлича таъсир этувчи эстетик қадриятларга йуналтириш лозим. Биринчи навбатда миллий қадриятлар, она замин табиати, миллий халқ санъати, Шарқнинг, Ўзбекистоннинг бадиий маданияти, тарихига мухаббат туйғусини ривожлантириш

Ўқувчиларни тарбиялаш жараёнида халқ педагогикаси асосларига таяниш, шарқ мутаффаккирларининг доно фикр-мулохазаларидан, шунингдек жаҳон умуминсоний қадриятларидан фойдаланиш лозим. Мактаб ва мактабдан ташқари, таълими муассасалари олдида турган вазифа ягона ички эстетик тарбиянинг тизимларини яратишдир. Бу тизимлар шахснинг ҳар тамонлама яхши ривожланиш бутунлигини белгилайди .Бу аниқлангган янги билимлар тизимини синдириш, ўрганиш, фикрлаш, мулохаза этиш, муносабат, баҳолар, ғоялар, мукаммал билимни оширш ва ўз-ўзини тарбиялашдир. Дарсдан ташқари ишларда эстетик тарбия мазмунини биринчи навбатда мажмуйи, тизимли татбиқ этишга кўра уч вазифа бирлиги-илмий, ривожланиб бориш, психолигик ва педагогик жараёнлар муштараклигига, таълим жараёнида ва жамият талабларини эътиборга олишга, янгича билимларга амал қилиш ва ҳакозо.қоидалар асосида таркиб топиши керак.Улар асосида ўқувчи шахсиятига нисбатан йўналиш белгиланилади.Бу максадларга эришиш учун ўқувчилар билан тўгарак, санъатнинг айрим турларини, жаҳон ва миллий маданиятини ўрганиш ва бошқа тарбия шаклларидан фойдаланиш мумкин. Дарсдан ташқари ишларнинг барча турларида амалга оширилаётган ва яна қайта

тикланаётган турли амалга оширилаётган турли дастурларида шахс шаклланишига, маънавий маъсулият билан яшашга ўргатишни шакллантиршга эътибор қаратилиши лозим. Айниқса ўрта ва катта ёшдаги ўқувчиларни ўз билим ва малакаларини мустаъқил оширишларига ўргатиш керак. Эстетик тарбиянинг янги шакллари ва мазмунини топиш зарур. Жумладан фольклор миллий ансамбллар, миллий рақс ва қўшиклар, санъатининг миллий -ананавий турлари назарияси ва тарихини ўрганиш, кадимий эстетик тарбия восита услубларини тиклаш лозим.

Қобилиятли ва истеъдод тарбияланувчига алоҳида муносабатда бўлиш керак (оммавий тадбирлардан кенг фойдаланиш, суҳбатлар, маданият, санъат намоёндалари билан учрашув конференциялар ҳисобот чиқишлар, «Навруз», «Қўшиқ байрами», «Рақс байрами», «Болалар бастакорлари билан учрашувлар» “Қўшиқ оламига саёҳат», «Бир қўшиқ тарихи», «Ялла ва лапарлар кечаси», Халқ кўшиқлари байрами», «Мақом кечаси», Саҳна усталари билан учрашув» каби тадбирлари ва хокозолар). Ўқувчиларни музей, кўргазма, театр концерт каби маънавият даргоҳларига маданият ва меъморчилик обидаларига табиатнинг гўзал масканларига боришни ташкил этиш ва улардан олган таасуротларини ўртоқлашишга ўргатиш зарур.

Эстетик тарбиянинг асосий мазмуни исталган соҳадаги дарсдан ва мактабдан ташкари тўгарак машғулотлар тарбиянинг ягона қоида ва услубларини ташкил этади.

Яъни санъатнинг аниқ турлари ва ифода воситаларининг ўзига хослиги дарсга тасвирдаги, мусиқа ва хокозлар замирида, ифоданинг бадиий воситаларининг амалий ўзлаштириш натижасидир.Бу борада асосий вазифа тўлақонли бадиий ва ижодий асарни чуқур ҳис этишдир, шунингдек миллий ва тарихий санъат шакллари билан қарашни, ўқитувчининг ўқувчилар ва тарбиячилар билан ўзаро суҳбатларини, оламни эстетик ва бадиий ҳис этиш фаолияти давомида ўқувчиларнинг мустаъқил ижодкорлигини турли ўйинларни, дидактик саҳна ўйинларини болалар

орасида уларнинг қобилиятига караб иш шаклларини шакллантириш ва тўгарак режасини тузиш керак.. Инсон шахснинг шаклланиши ниҳоятда тинимсиз ва мураккаб жараён бўлиб, унда кўплаб факторларининг таъсири бор, буларнинг айримлари тарқоқ, айримлари мақсадга йўналтирилгандир.

Инсонни атрофини қуршаб турган воситалар тарбиялайди: оиласи, ота-онаси, мактаб, дўстлар, атроф-мухит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва ҳокозолар. Боланинг ривожланиш жараёнини бошқариб бориш керак, инсонни биологик ижтиомий асосини ташкил қилувчи, ўзини тарбиялаш ва тарбиянинг бирлигини таъминлаган ҳолда, Уни шахс сифатида шаклланишига салбий таъсир кўрсатадиган муҳитдан ҳимоя қилиш лозим. Тарбиянинг етакчи мақсади сифатида асрлар давомида шахснинг хар бир томонлама камолотга эришуви ғояси асос булиб келади.

Шахснинг ҳар томонлама каомлотга эришуви бу унинг айрим қирралари ёки ҳислатларининг тўла қирралигини, жисмоний, ахлоқий, сиёсий, эстетик қарашларини йиғиндисини ўз ичига олади:

- ёшларни фалсафий дунёқарашига тайёрлаш, ҳаёт мазмунини тушуниб олишига кўмаклашиш, ўзини - ўзи идора ва назорат қила билишини шакллантириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндошув, уларда режа ва амал заруратини уйғотиш.

Ҳар бир ўсмирнинг, йигит ва қизларнинг табиий билимдонликларини ва ижодий имкониятларини аниқлаб, уларни ривожлантириш. Уларни инсон фаолиятининг турли соҳаларида жорий қилиш. Болалар ижодкорлиги, иқтидорини юзага чақириш ва янада ривожлантириш учун шарт-шароит ҳозирлаш; Умуминсоний инсонпарварлик ахлоқи меъёрини шакллартириш, мехрибонлик, бир-бирларини тушунадиган, шафқатлилик, ирқий ва миллий камситишларига тоқатсизлик, муоммила одоби, зиёлилик маданияти каби тарбия чораларини нохақликка, ёлғончилик, тухмат, чақимчиликка тоқатсизлик кенг к,ўлланиши лозим;

- Бугунги жамоани ахлоқи ва турмуш қоидаларига ҳурмат билан карашни тарбиялаш, шахснинг ноёб қирралари белгилаб берадиган фукоролик ва ижтимоий маълумот ҳиссини ривожлантириш, ўзи яшаётган мамлакатининг равнақи йўлидаги, инсония тараққиётини барқарор сақланиб қолишига ғамхўрлик қилиш.

-турмушда энг олий қадрият ҳисобланган меҳнатга бўлган ижодий муносабатга ўргатиш ва тарбиялаш, меҳнатга ижодий ёндошиш тадбирларини кучайтириш, ижтимоий мақсадларига интилиш каби хислатларини тарбиялаш, амалий муносабатларда тадбиркорлик, туғрисўзлик ва маъсулият ҳиссини тарбиялаш;

-соғлом турмуш таризида яшашга бўлган интилишни тарбиялаш ва ривожлантириш, муносиб оила ҳомийси бўлишга интилиш. Ўзининг ҳар бир ўз ҳатти-ҳаракатига ва уларнинг оқибатларига маъсулият билан қараш ҳислатларини тарбиялаш. Инсонни атроф-муҳитга таъсирини, одамларни ва ўзаро муносабатларида юқоридагиларга амал қилиш;-мустақил давлат бўлган Узбекистон Республикасининг ички ва ташқи сиёсатига тўғри ва ҳолисона баҳо беришни тушунтириш.Унинг тинчлик севарлик, демократия ва бошқа давлатларнинг ишларига аралашмаслик, бетарафлик ошкора, очиқ ташқи сиёсий ва ўз халқининг турмуш даражасини оширишга йуналтирилган, унинг ижтиомий ҳимоя қиладиган ички сиёсатини тугри тушунмоқ ва тўғри тушунтирмоқ: керак..

Тарбиянинг асосий тизими куйидагилар бўлиши лозим:

-тарбияга шахсий муносабат, ривожланаётган инсон шахсини олий ижтиомий қадрият деб тан олиш, ҳар бола, ўсмир ва ёш йигитнинг бетакрор ва ўзига хослигини ҳурматлаш, унинг ижтимоий хуқуқи ва эркинлигини тан олиш;

-тарбияда фикрлаш, ҳиссиёт ва ҳатти-ҳаракатларни шаклан- тиришдаги бутун жараён бўлиб, максадга мувофиқ тарзда бошқариб турилади; -миллий ўзига хослик халқ маданияти, миллий этник урф-одат каби анъаналари воситаларига таяниш. Лекин тарбиянинг миллий «Бунёдкорлиги» ёш

авлод яшаши лозим бўлган кўп миллатли ва жахон маданияти бойликларига қизиқиш интилишларини инкор қилмаслик лозим;

-ўқувчиларни ҳаётий фаолиятини ташкил этиш тарбиявий жараёнининг асосини ташкил қилади. Бола ўсмир, йигит ва қизлар билим юртидаги пайтида нафат бўлғуси катта ҳаётга тайёргарлик кўрадилар, балки ана шу хақиқат билан яшайдилар. Зарур, қизиқувчан, тўлақонлик, болалар жиҳатларига мос ҳаёт иқлимини яратиш, меҳнат, хайрия, ижтимоий - фойдали, ижодий кўнгил очар ва шунга ўхшаш, ўқувчилар хусусиятига мос, ҳаётий бўлиши керак.

-шахслараро муносабатларда инсонпарварлик, педагоглар ва ўқувчилар ўртасидаги бир-бирига ҳурмат билан қараш муносабатлари, болалар фикрига эътибор қилиш, уларга мехрибонларча муносабатда бўлиш.

Бу масаллаларни барини бирламчи шароитлари юзага келтирилган ҳолдагина таълим ва тарбия жараёни кўшиб олиб борилган такдирдагина амалга ошириш мумкин, қўллашда ўз тактика ва стратегиясига таянишга имконият берилса, бу соҳада ижобий натижалар эришиш мумкин.

Шунга ахамият бериш лозимки, амалда тарбиявий жараён умум иши ва узлуксиз бўлсин, барча ёшдаги болаларни қамраб олсин, инсон ҳаётий фаолиятини барча жиҳатларини аск эттирувчи турли услубларни ўзаро бошаб турувчи, унга таъсир ўтказувчи ва уни ривожлантирувчи ва йўлловчи воситалар, тарбияни барча томонлари гармоник тарзда бўлсин, турли ижтимоий, жамоат ва давлат институтлари ва муассасаларининг шахс камолотини шакллантириш борасидаги ҳаракатлари бирлаштирилган.

Мактабдан ва дарсдан ташкари тарбиявий ишлар ўқувчилар қизиқишига суянилган ҳолатда уларнинг дарсдан бўш вақтларида

ўкув жараёнини тўлдиради ва кенгайтиради. Ўқувчиларнинг мустақил билим олишлари услубини

ўзлаштиришларига ижодий қобилиятларини, ташаббускорлигини оширишига имконият яратади. Дарсдан ташқари ишларининг ўзига хослиги шундаки, у ўқувчиларнинг бўш вақтларига мувофиқ услублар воситасида жамоат фойдаси учун оммавий гурух, алоҳида ишлаш орқали-тарбиявий иш ташкил этилмокда. Тўгарак дастурларининг ранг-баранглиги, улар мазмунидаги янгиликлар ўсмир йигит ва қизларнинг шахс сифатида тикланишлари учун янги имконият яратади. Jahon musiqa madaniyati qadimdan og'izdan og'izga avlodlar osha folklor meros tarzida o'tib kelganligi bizga ma'lum. Xalq musiqa merosi har bir millat-elat tomonidan juda chiroyli ohang bezaklari bilan boyitilib, asrab-avaylab, avlodlarga qoldirilgan. U avlodlar osha takomillashib, kengayib, boyib borgan va yangi-yangi janrlar, musiqiy asarlar yaratila borishi evaziga taraqqiy etgan. Buni biz musiqaning paydo bo'lish davri, ya'ni ibtidoiy davrdagi sodda va oddiyligidan to hozirgi murakkab musiqiy asarlar tuzilishi, operalar, baletlar, sifonik va boshqa ko'p ovozli, ko'p qismli asarlar yaratilganligigacha bo'lgan farqdan bilishimiz mumkin.

2) Bizga ma'lumki, musiqiy asarlar qaysi davrda va qanday murakkablikda yaratilishidan qat'iy nazar insoniylikni, mehr-oqibatni, sevgini, shijoatni, haqiqatni ulug'lab kelgan. Har bir xalqning milliylikka yo'g'rilgan jonli va chiroyli tildagi musiqa ijodiyoti professional musiqa madaniyat paydo bo'lishining bosh omili hisoblanadi. Ular mehnat jarayonida, oilaviy hayot davomida va turli xil marosimlarda kuylab kelingan qo'shiqlardan tortib, kuylash, dramatik asarlar shaklida rivojlanib kelgan. Ular o'zlarining xalq turmush tarzini ifodalashdan tashqari, xalqning o'zini, shu jamladan o'sib kelayotgan yosh avlodni mehnatga rag'batlantirgan va ularni estetik hamda axloqiy tarbiyalash vositasi bo'lib xizmat qilgan.

Folklor hamma vaqt xalq pedagogikasining ta'sir etish vositasi, ya'ni quroli hisoblangan. Uning yordamida xalq udum va an'analari, axloqiy normalari, milliy

urf-odatlari yosh avlodga singdirib kelingan. Uning yordamida yosh avlod ongiga tabiat va jamiyat atrof muhit, turmush tarzi, o'zaro munosabatlar to'g'risida badiiy estetik tasavvurlar shakllana borgan. Bolaning birinchi qadamlaridan boshlab urf-odat va an'analar, milliylik to'g'risidagi to'plangan pedagogik tajribalar, uning yordamida tushuntirila borgan. Bu esa, qo'shiq, raqs, o'yinlar, ertaklar va shu kabi folklor vositalari yordamida amalga oshirilgan.

Millati, diniy e'tiqodi va yashash joyidan qat'iy nazar dunyoning barcha xalqlarida bolaning birinchi eshitadigan qo'shig'i – ona allasidir. Alla mayin va kuychan ijro etilib, qaysi tilda bo'lmasin bola ruhiyatini tinchlantirish, unga orom bag'ishlash maqsadida ijro etiladi. Bundan tashqari unda onaning orzu-istaklari, ko'ngil rozilari va farzandiga bo'lgan mehru-muhabbati aks etadi. Aynan shu alla ohanglari va undagi so'zlar vositasida qilingan dil izhorlari bolada milliy ruhiyat, onasiga bo'lgan, shu orqali oilasiga va yurtiga bo'lgan mehr-muhabbatining shakllanishiga sabab bo'ladi.

Dunyo xalqlarida allalar asosan ikki xil bo'ladi. Birinchisi melodik jihatdan juda ham sodda, so'zlari ham ravon va qisqa bo'lib, bunday allalarni kattalardan tashqari bolalar ham kuylaydilar. SHuni aytish kerakki, allalar faqatgina bolani uxlatish uchungina ijro etilmaydi, balki ularni avutish, yupatish, tinchlantirish kabi maqsadlarda ham ijro etiladi. Ikkinchisi melodik va so'z matni jihatidan murakkab bo'lib, uni faqat kattalar bolalar uchun ijro etadi. Qadimdan allalarning bola kelgusi taqdirini belgilashda roli katta deb hisoblab kelingan. Ba'zida esa bu o'z isbotini topgan.

Har bir xalq, har bir millat allasi o'z tilida, o'z milliy ohang yo'llarida ijro etiladi. SHuning uchun ham allaning bolada milliy ruh paydo qilish mo'jizasi bor.

O'zbek xalqida qadimdan bolalarning bahor vaqtida uyma-uy yurib, "boychechak" kuylash an'anasi mavjud bo'lgan. Bunda bir qishloq bir ovul yoki bir mahalla bolalari "Navro'z" bayrami arafasida to'planishib, uyma-uy boychechak qo'shig'ini kuylaganlar, uy egalari esa bolalarni hursand qilish maqsadida ularga eguliklar va boshqa narsalar hadya qilganlar. Huddi shunday taomil ramazon oyida, ro'zaning uchinchi kunida uyushtirilgan. Bolalar uyma-uy

yurib yiqqan oziq-ovqatlari hisobiga bazm uyushtirganlar, narsalarni esa bo'lib olganlar. Bu ishlarni bolalar ichida saylangan jo'raboshi tartibga solgan. Bu an'analar va taomillar faqatgina o'zbek xalqiga emas, balki O'rta Osiyo xatto SHarq mamlakatlari xalqlariga ham xosdir. SHuni aytish kerakki, SHarq xalqlari o'rtasida qadimdan o'rnatib kelingan madaniyat aloqalar urf-odatlar va an'analardagi o'xshashlikka, bir biriga yaqinlikka sabab bo'lgan. Bundan qadimdan shakllanib kelgan bolalar folklori ham mustasno emas.

Dunyo xalqlarida bolalar musiqasining paydo bo'lish tarixi yuqorida aytib o'tganimizdek qadimiydir. Grek tarixchilarining bergan ma'lumotiga qaraganda qadim YUnonistonda taniqli bo'lgan qo'shiqchi va bastakor Pindar (er.av 522-442-yillar) bolalar uchun bir qancha qo'shiqlar bastalagan. Umuman greklar musiqasining inson ma'naviy kamolotida tutgan o'rnini yuqori baholaganlar. Grek allomasi Aristotel (er.av 4-asr) musiqasining inson tarbiyasi va ma'naviyatini shakllantirishdagi roliga juda yuqori baho berib maxsus ilmiy kitoblar yozgan va uning ta'lim-tarbiyaga joriy qilinishi zaruriyat ekanligi bu ish davlat miqyosida amalga oshirilishi zarurligini asoslab bergan.

O'rta asrlar bolalar musiqasi nemis shpilmanlari, franstuz janglyorlari, ingiliz istarionlari, rus skomroxlari, o'zbek masxaraboz va qiziqchilari kabilarning ijodida va ijrosida o'z ifodasini topgan. SHunisi qiziqqi, qadimdan saqlanib qolgan bolalar musiqasi qaysi xalqqa tegishli ekanligiga qaramay huddi bir o'zak yoki bir asosga ega ekanligi, ularning nomlari, so'z ifodasi bir-biriga yaqin va bog'lanib ketgan hamda bolaning tabiat va atrof muhit to'g'risidagi ilk tasavvurlarini uyg'otishga qaratilgan. Bunga "Qushlar biz tomon uchib kelmoqda" nomli nemis, "Quyoncha, sen quyoncha", "Qurbaqalar" nomli rus, "Laylak keldi" nomli o'zbek bolalar qo'shiqlari misol bo'la oladi.

Folklorni bilish va uning namunalarini o'rgatish yosh avlod ruhiyatini, ularning o'z xalqi tarixi, milliylik xususiyati to'g'risidagi tasavvurlarini boyitadi. Hozirgi davrda dunyoning barcha qit'alarida o'z xalqi folklori namunalarini o'rgatish, saqlab qolish va yangi ijod namunalar bilan boyitishga katta ahamiyat berilmoqda.

2.2. Tajriba-sinov ishlari va uning natijalari

Milliy musiqa an'analari vositasida o'quvchi-yoshlarni estetik madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning mazmuni, shakl va uslublari musiqiy ta'limning tarkibiy qismi sifatida o'rganildi. Tajriba-sinov jarayonida xalq qo'shiqlari, mumtoz va maqom musiqasi, xalq dostonchilik qo'shiqlaridan iborat repertuar tuzishda respublikamizda ma'lum va mashhur bo'lgan folklor-etnografik jamoalari, maxsus to'plamlar va estrada ansambllari faoliyati va ularning tajribasidan ijodiy foydalandik. Olib borilgan ishlarning samaradorligini aniqlash, o'quvchilarning estetik madaniyatidagi o'zgarishlarni belgilovchi mezonlarni ishlab chiqdik.

Pedagogik tajribalarimizni bir-biriga bog'liq uch bosqichda amalga oshirdik:

1. Tayyorgarlik (belgilovchi) bosqich;
2. Asosiy (shakllantiruvchi) bosqich;
3. Yakuniy (taqqoslovchi va umumlashtiruvchi) bosqich.

Tayyorgarlik bosqichi quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi: milliy musiqiy an'analarning tarbiyaviy imkoniyatlaridan o'quvchilarni milliy qadriyatlarga, milliy musiqamizga qiziqishlarini kuchaytirish, xalq musiqa merosi bo'yicha keng qamrovli tushuncha, bilimlar berishga xizmat qiluvchi o'quv-tarbiyaviy mashg'ulotlar, tadbirlar, suhbatlar, uchrashuvlar, savol-javoblar o'tkazish.

Pedagogik tajribalarimizning asosiy shakllantiruvchi bosqichida biz milliy musiqiy an'analari orqali o'quvchilarning estetik madaniyatini shakllantirish uchun mo'ljallangan dasturimiz asosida maxsus tizimga asoslangan, pedagogik maqsadlar bilan yo'g'rilgan ish shakl va usullari vositasida o'quv-tarbiyaviy mashg'ulotlar olib borildi. Bu tajribalar tez fursatda o'z samaralarini ko'rsata boshladi. Shuning uchun ham biz tuzgan dastur, ish shakl va usullarimiz yordamida tajriba-sinov ishlari olib borish uchun mo'ljallangan, umumta'lim maktablarida musiqa o'qituvchilari va to'garak rahbarlariga taqdim qilindi va muntazam ravishda o'zaro hamkorlikda qizg'in ijodiy ishlar yo'lga qo'yildi va ushbu faoliyat biz tomonimizdan kuzatib, tahlil qilib borildi.

O’zbek xalqida qadimdan bolalarning bahor vaqtida uyma-uy yurib, “boychechak” kuylash an’anasi mavjud bo’lgan. Bunda bir qishloq bir ovul yoki bir mahalla bolalari “Navro’z” bayrami arafasida to’planishib, uyma-uy boychechak qo’shig’ini kuylaganlar, uy egalari esa bolalarni hursand qilish maqsadida ularga eguliklar va boshqa narsalar hadya qilganlar. Huddi shunday taomil ramazon oyida, ro’zaning uchinchi kunida uyushtirilgan. Bolalar uyma-uy yurib yiqqan oziq-ovqatlari hisobiga bazm uyushtirganlar, narsalarni esa bo’lib olganlar. Bu ishlarni bolalar ichida saylangan jo’raboshi tartibga solgan. Bu an’analar va taomillar faqatgina o’zbek xalqiga emas, balki O’rta Osiyo xatto SHarq mamlakatlari xalqlariga ham xosdir. SHuni aytish kerakki, SHarq xalqlari o’rtasida qadimdan o’rnatib kelingan madaniyat aloqalar urf-odatlar va an’analardagi o’xshashlikka, bir biriga yaqinlikka sabab bo’lgan. Bundan qadimdan shakllanib kelgan bolalar folklori ham mustasno emas.

Dunyo xalqlarida bolalar musiqasining paydo bo’lish tarixi yuqorida aytib o’tganimizdek qadimiydir. Grek tarixchilarining bergan ma’lumotiga qaraganda qadim YUnonistonda taniqli bo’lgan qo’shiqchi va bastakor Pindar (er.av 522-442-yillar) bolalar uchun bir qancha qo’shiqlar bastalagan. Umuman greklar musiqasining inson ma’naviy kamolotida tutgan o’rnini yuqori baholaganlar. Grek allomasi Aristotel (er.av 4-asr) musiqasining inson tarbiyasi va ma’naviyatini shakllantirishdagi roliga juda yuqori baho berib maxsus ilmiy kitoblar yozgan va uning ta’lim-tarbiyaga joriy qilinishi zaruriyat ekanligi bu ish davlat miqyosida amalga oshirilishi zarurligini asoslab bergan.

O’rta asrlar bolalar musiqasi nemis shpilmanlari, franstuz janglyorlari, ingiliz istarionlari, rus skomroxlari, o’zbek masxaraboz va qiziqchilari kabilarning ijodida va ijrosida o’z ifodasini topgan. SHunisi qiziqqi, qadimdan saqlanib qolgan bolalar musiqasi qaysi xalqqa tegishli ekanligiga qaramay huddi bir o’zak yoki bir asosga ega ekanligi, ularning nomlari, so’z ifodasi bir-biriga yaqin va bog’lanib ketgan hamda bolaning tabiat va atrof muhit to’g’risidagi ilk tasavvurlarini uyg’otishga qaratilgan. Bunga “Qushlar biz tomon uchib kelmoqda” nomli nemis,

“Quyoncha, sen quyoncha”, “Qurbaqalar” nomli rus, “Laylak keldi” nomli o’zbek bolalar qo’shiqlari misol bo’la oladi.

Folklorni bilish va uning namunalarini o’rgatish yosh avlod ruhiyatini, ularning o’z xalqi tarixi, milliylik xususiyati to’g’risidagi tasavvurlarini boyitadi. Hozirgi davrda dunyoning barcha qit’alarida o’z xalqi folklori namunalarini o’rgatish, saqlab qolish va yangi ijod namunalar bilan boyitishga katta ahamiyat berilmoqda.

UMUMIY XULOSALAR

Tadqiqot ishini bajarish davomida umumta’lim maktablarida musiqa ta’limi va tarbiyani mavjud ahvolini o’rganish, muammolarni aniqlash, ularni ijobiy hal etish yuzasidan olib borilgan izlanishlar xususan, o’quvchi-yoshlarni xalqimizning

milliy musiqiy merosi vositasida estetik tarbiyaash bo'yicha erishilgan natijalar quydagicha xulosalar chiqarish imkonini berdi.

1. O'zbek xalqining milliy musiqiy an'analari, uning ijtimoiy tarixiy taraqqiyoti, maishiy turmush tarzi, etnografik, ruhiy, jamoaviy xususiyatlarini

o'zida mujassam etgan bo'lib, asrlar osha an'anaviylik shaklida rivojlanib, shakllanib kelgandir. Shuning uchun bu ulkan ma'naviy boylikdan yoshlar tarbiyasida foydalanishning keng imkoniyatlari mavjud;

2. Xalqning musiqiy ijrochilik an'analari o'zida xalq pedagogikasining eng ilg'or, insonparvar g'oyalari orqali yoshlarda milliy ong, milliy tafakkurni shakllantirish kuchiga ega ekanligi tadqiqot davomida tasdiqlandi;

3. Milliy musiqiy an'analar vositasida estetik tarbiya jarayonini maxsus pedagogik yondoshuvlar, qiziqarli va mazmunli ish shakl va usullaridan, texnik vositalardan unumli foydalangan holda tashkil etish uning samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi;

4. Pedagogik tajribalar jarayonida shu narsaga ishonch hosil qildikki, umumta'lim maktablarida xalq milliy musiqiy janrlari, an'analari vositasida estetik tarbiyani amalga oshirishning o'ziga xos pedagogik asoslari, metodologiyasi ishlab chiqilmagan. O'quv-uslubiy manbalar, maxsus yozuvlar bilan ta'minlanmaganligi ham bu borada kutilgan natijalarga erishish imkonini bermaydi.

Shunga ko'ra milliy musiqiy an'analar vositasida o'quvchi-yoshlarni estetik madaniyatini shakllantirish jarayonini samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladigan quyidagi tavsiyalarni ilgari surmoqchimiz:

1. Milliy musiqiy an'analar va ularda ilgari surilgan g'oyalardan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy, estetik tarbiyalashga ahamiyatni kuchaytirish;

2. Musiqa o'qituvchilari tayyorlashga yo'naltirilgan ta'lim muassasalari mutaxassislik fanlari dasturiga milliy musiqiy merosimiz va uni o'rganishning nazariy-amaliy masalalari bo'yicha mavzularga kengroq o'rin ajratilishiga erishish;

3. Musiqa darslari, sinfdan va maktabdan tashqari faoliyatda o'quvchilarni musiqiy merosga qiziqishlarini, bevosita shug'ullanish imkoniyatlarini yaratish;

4. O'quvchi-yoshlar o'rtasida milliy musiqiy an'analarni targ'ib etishning ahamiyatga molik shakl va yo'llari yoritilgan o'quv-uslubiy manbalarni yaratish;

5. Xalq musiqa ijodiyoti bo'yicha turli mavzu va janrlar bo'yicha ko'rik-tanlovlar, festivallarni doimiy raivshda tashkil etib borish;

6. Ommaviy axborot vositalari, radio va televideniyeda xalq musiqa ijodiyoti, uning janrlari, ijrochilik an'analari, uslublariga bag'ishlangan maxsus turkumli eshittiruvlarni yo'lga qo'yish lozim.

Shunday bo'lganda musiqiy ta'lim mazmuni, uning milliy negizi yanada mustahkam bo'ladi. Bugungi kunda Milliy estrada musiqasini ravnaq topishi uchun barcha imkoniyatlar mavjud bo'lib, uni rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligi bois, har bir ijodkordan samarali ijod qilishni, xalqimizga manzur bo'ladigan qo'shiqlar va kuylar yaratishlikni talab etadi. Sanhatsevar xalqimiz o'zining haqiqiy ijodkori, fidoyi sanhatkorlarini hamisha ardoqlab kelgan. Zero, hozirgi zamon o'zbek estrada sanhati fidoyi, iqtidorli yosh sanhatkorlarga boy va xalqimiz ishonchini oqlashdek salohiyatga ega.

Umuman olganda, milliy istiqlol tufayli musiqa madaniyatimizning barcha jabhalari shahdam qadamlar bilan yuksalish sari intilmoqda.

Ҳозирги даврда Фан ва маданиятнинг энг сўнгги ютуқлари асосида келаждагимиз бўлган ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг самарали шакл ва услубларини излаш ниҳоятда зарурдир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Юксак маънавият енгилмас куч» асарларида кўрсатилгандек, жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ишларни бой маданий меросимиз тарихий анъаналаримизга умуминсоний қадриятларга, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислоҳатларни ҳал қилувчи омилидир. Дарсдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш аввало комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йуналишларини топиб жорий этишга боғлик,. Тарбиявий ишларни давр талабига жавоб берадиган ҳолда келтириш учун тарбиянинг асоси бўлган барча ғоялар қайтадан кўриб

чиқилиши, асосий эътибор бола шахсига қаратилиши, йиллар давомида тўплаган ижобий тажрибадан унумли фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Ўқувчиларнинг эстетик тарбияси турлича тузилиши зарур. Машғулот шакли, мақсади, мазмуни, педагогик жиҳатдан ўзига хослиги, шунингдек иш режалари фан мантиқини ҳисобга олган ҳолда, болалар ёши ва имкониятига кўра фарқланиши лозим. Ўқувчиларни серқирра атрофлича таъсир этувчи эстетик қадриятларга йуналтириш лозим. Биринчи навбатда миллий қадриятлар, она замин табиати, миллий халқ санъати, Шарқнинг, Ўзбекистоннинг бадиий маданияти, тарихига мухаббат туйғусини ривожлантириш

Ўқувчиларни тарбиялаш жараёнида халқ педагогикаси асосларига таяниш, шарқ мутаффаккирларининг доно фикр-мулохазаларидан, шунингдек жаҳон умуминсоний қадриятларидан фойдаланиш лозим. Мактаб ва мактабдан ташқари, таълими муассасалари олдида турган вазифа ягона ички эстетик тарбиянинг тизимларини яратишдир. Бу тизимлар шахснинг ҳар тамонлама яхши ривожланиш бутунлигини белгилайди .Бу аниқлангган янги билимлар тизимини синдириш, ўрганиш, фикрлаш, мулохаза этиш, муносабат, баҳолар, ғоялар, мукаммал билимни оширш ва ўз-ўзини тарбиялашдир. Дарсдан ташқари ишларда эстетик тарбия мазмунини биринчи навбатда мажмуйи, тизимли татбиқ этишга кўра уч вазифа бирлиги-илмий, ривожланиб бориш, психолигик ва педагогик жараёнлар муштараклигига, таълим жараёнида ва жамият талабларини эътиборга олишга, янгича билимларга амал қилиш ва ҳакозо.қоидалар асосида таркиб топиши керак.Улар асосида ўқувчи шахсиятига нисбатан йўналиш белгиланилади.Бу максадларга эришиш учун ўқувчилар билан тўгарак, санъатнинг айрим турларини, жаҳон ва миллий маданиятини ўрганиш ва бошқа тарбия шаклларидан фойдаланиш мумкин. Дарсдан ташқари

ишларнинг барча турларида амалга оширилаётган ва яна қайта тикланаётган турли амалга оширилаётган турли дастурларида шахс шаклланишига, маънавий маъсулият билан яшашга ўргатишни шакллантиршга эътибор қаратилиши лозим. Айниқса ўрта ва катта ёшдаги ўқувчиларни ўз билим ва малакаларини мустаъқил оширишларига ўргатиш керак. Эстетик тарбиянинг янги шакллари ва мазмунини топиш зарур. Жумладан фольклор миллий ансамбллар, миллий рақс ва қўшиклар, санъатининг миллий -ананавий турлари назарияси ва тарихини ўрганиш, кадимий эстетик тарбия восита услубларини тиклаш лозим.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. I.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. –T.: O'zbekiston, 1998-yil. -683 bet.

2. I.Karimov. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. 7-tom. –T.: O'zbekiston, 1999-yil. -413 bet.

3. I.Karimov. Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz. 9-tom. –T.: O'zbekiston, 2001-yil. -439 bet.

4. I.Karimov. Barkamol avlod orzusi. –T.: "O'zbekiston Milliy enseklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2000-yil. 245 bet.

5. I.Karimov. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat, 2008-yil. 173 bet.

6. I.Karimov. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari va choralari. –T.: O'zbekiston, 2008-yil.

7. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, "Ta'lim to'g'risida" gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". "Ma'rifat" gazetasi, 1998-yil. 1-aprel soni.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonda musiqa san'atini yanada rivojlantirishni qo'llab quvatlash va rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni. "O'zbekiston ovozi" gazetasi, 1995-yil. 21-oktyabr.

9. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi. Umumta'lim maktablarida musiqa ta'limi-tarbiyasi konsepsiyasi. –T.: 1995-yil. 24-may.

10. Umumiy o'rta ta'limning Davlat Ta'lim Standarti. Musiqa. 1-4-sinflar uchun. –T.: Ta'lim taraqqiyoti. Maxsus son, 1999-yil.

11. Umumiy o'rta ta'limning Davlat Ta'lim Standarti. Musiqa. 5-7-sinflar uchun. –T.: Ta'lim taraqqiyoti. Maxsus son, 1999-yil.

12. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –T.: Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1993-yil. -225 bet.

13. Alisher Navoiy. Xamsa. –T.: Fan, 1958-yil. -465 bet.

14. Ahmedov M. Hoji Abdulaziz Abdurasulov. –T.: O'qituvchi, 1974-yil. -95 bet.

15. Ahmedov M. Yunus Rajabiy. –T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1977-yil. 146 bet.

16. G'afurbekov T.B. Folklornыye istoki Uzbekskogo professionalnogo tvorchestvo. –T.: O'qituvchi, 1984-yil. -117 bet.

17. Gulyor (Farg'ona xalq qo'shiqlari). –T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1969-yil. 68 bet.

18. Karomatov F.M. Xalq muzikasi. O'zbek muzikasi tarixi kitobidan (tuzuvchi Solomonova T.Ye). –T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981-yil. 27-34 bet.

19. Kelinoy qo'shiqlari. Xalq qo'shiqlari va termalari. (yozib oluvchi va nashrga tayyolovchi O.Sobirov). –T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981-yil. -239 bet.

20. Matyoqubov O.M. Og'zaki an'anadagi professional muzika asoslariga kirish. –T.: O'qituvchi, 1983-yil. -64 bet.

21. Yo'ldosheva S. Xalq urf-odatlari va an'analari. –T.: Ijod dunyosi. 2003-yil. -218 bet.

22. Milliy istiqlol g'oyasi: Asosiy tushuncha va tamoyillar. –T.: O'zbekiston, 2000-yil. 80 bet.

23. Navoiy so'ziga musiqalar. Nashrga tayyorlovchi I.Akbarov. –T.: O'zDavnashr, -1949-yil. 122 bet.

24. Ostonasi tillodan. To'y qo'shiqlari. –T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1971-yil. -94 bet.

25. Rajabiy Yu. Musiqa merosimizga bir nazar. –T.: Davlat Badiiy Adabiyot nashriyoti, 1976-yil. 163 bet.

26. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. –T.: O'zbekiston Davlat badiiy Adabiyot nashriyoti, 1963-yil. 300 bet.

27. Tursunov R. Ashula va raqs ansambli bilan ishlash uslubiyoti. –T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2002-yil. -72 bet.

28. Tolliboyev N. Musiqaviy meros va tarbiya. –T.: O'qituvchi, 1982-yil. 108 bet.

29. Estetik tarbiya asoslari. N.A.Kushayev tahriri ostida. –T.: O’qituvchi, 1988-yil. -269 bet.

30. O’zbek xalq musiqasi. I-II-III-tomlar. To’plovchi va notaga oluvchi Yu.Rajabiy. –T.: O’zbekiston Davlat badiiy Adabiyoti nashriyoti, 1959-yil.

31. O’zbek xalq musiqasi. IV-tom. Xorazm ashulalari. To’plovchi va notaga oluvchi, M.Yusupov. –T.: O’zbekiston Davlat badiiy Adabiyoti nashriyoti, 1960-yil. -590 bet.

32. Qoraqalpoq xalq na’malari. VIII-tom. To’plovchi va notaga oluvchi A.Halimov. –T.: O’zbekiston Davlat badiiy Adabiyoti nashriyoti, 1959-yil. -406 bet.

33. Hamidov H. O’zbek an’anaviy qo’shiqchilik madaniyati tarixi. –T.: O’qituvchi, 1996-yil. -174 bet.

34. Shoda-shoda marvarid. O’zbek xalq qo’shiqlari. To’plab, nashrga tayyorlovchi E.Ochilov. –T.: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiadorlik kompaniyasi, Bosh tahririyati, 2006-yil. 416 bet.

35. Hasanov A.Sh. Musiqa va tarbiya. –T.: O’qituvchi, 1993-yil. -122 bet.

Ilova –1.

1. Xalq qo’shiq va kuylariga qiziqasizmi?
2. Xalq qo’shiq va kuylaridan qaysilarini nomini ayta olasiz?
3. Qo’shiq janriga oid namunalardan misol keltiring.
4. Folklor so’zini ma’nosini bilasizmi?
5. Ommaviy janrlar deganda nimalarni tushunasiz?
6. Dilxiroj kuyi ohangida aytiladigan ashulani nomini bilasizmi?
7. Qaysi milliy cholg’u asbobini o’rganishni istaysiz?
8. Lapar qanday ijro etiladi?
9. To’ylarda qanday qo’shiqlar ijro etilgan.
10. Bahor fasliga oid qanday qo’shiqlarni bilasiz?

11. Maktabda musiqa san’atiga oid qanday to’garakda qatnashishni istaysiz?

12. Katta ashula qaysi jihati bilan ajralib turadi?

13. Mehnat qo’shiqlariga misol keltiring.

14. Mashhur xalq hofizlaridan kimlarni bilasiz?

15. Respublikamiz va viloyatlardagi qaysi folklor ansambllarini bilasiz?

16. Bolalar folklor qo’shiqlaridan qaysilarini nomini bilasiz?

17. Dutor cholg’usiga ta’rif beraolasizmi?

18. Zamonaviy musiqani qaysi turlarini bilasiz?

19. Qo’shiq bilan ashulani farqli jihatlarini ayting?

20. Terma haqidagi tushunchangiz.

Ilova –2.

1. O’zbekistondagi yetakchi mahalliy uslublarni aytib bering.

2. Qashqadaryo-Surxundaryo uslubida qaysi janrlar yetakchi hisoblanadi?

3. Rahima Mazohidova ijro etgan qo’shiqlardan qay birini bilasiz?

4. Tanovor sirasiga kiradigan qaysi qo’shiqlar nomini aytib beraolasiz?

5. Komiljon Otaniyozov ijro etgan qo’shiqlardan qay birini bilasiz?

6. Lazgi kuymi, qo’shiqmi?

7. Munojot kuyini ashula variantini qaysi bastakor yaratgan?

8. Munojot ashulasini mashhur ijrochilaridan kimlarni bilasiz?

9. Mumtoz musiqa haqida tushunchangiz?

10. Shashmaqom asosan qayerda rivojlangan va shakllangan?

11. Xalq qo’shiqlarini zamonaviy estrada yo’nalishida ijro etilishiga qanday qaraysiz?

12. Qaysi o’zbek xalq dostonlarini bilasiz?

13. Baxshilar – qanday san’atkor hisoblanadi?

14. Katta ashula qaysi voha ijrochilik uslubiga xos?

15. Shashmaqomni asosiy turkumlari (6 ta) nomlarini yozib bering.

16. O'zbek, qozoq, qirg'iz, tojik, turkman, ozarbayjon xalq musiqasidagi o'xshash jihatlar nimalarda ko'rinadi?

17. Shashmaqomni kim to'plab, notaga olgan?

18. Guluzorim, Bozurgoniy ashulalarini muallifi kim?

19. Alla kimlar tomonidan, qay vaziyatda aytiladi?

20. Marosim qo'shiqlari qanday paydo bo'lgan, misol keltiring?

A.Qodiriy nomli JDPI "Musiqiy ta'lim" yo'nalishi bitiruvchi kurs talabasi Burxonova Fotimaning "Milliy musiqiy an'analar ma'naviy tarbiya vositasi" mavzusidagi Bitiruv Malakaviy Ishiga ilmiy rahbar

X U L O S A S I.

Hozirgi kunda Respublikamiz ta'lim tizimi oldida yosh avlod ruhiyatiga xalqimizning umuminsoniy qadryatlariga uyg'unlashgan milliy madaniyati, san'ati, an'analari va urf-odatlariga muhabbat tuyg'ularini singdirib shu asosida ma'naviy barkamol insonlarni shakllantirish eng dolzarb vazifalardan bo'lib turibdi. Bu esa o'sib kelayotgan yosh avlodni xalqimizning boy milliy qadryatlaridan , san'atdan keng bahramand bo'lishini taqozo etadi. Shu jihatdan Burxonova Fotimaning "Milliy musiqiy an'analar ma'naviy tarbiya vositasi" mavzusida bajarilgan Bitiruv Malakaviy Ishi dolzarb muammoni ilmiy tadqiq etishga bag'ishlanganligi bilan harakterlidir. Xalqimiz ma'naviy merosida, xususan, milliy musiqa ijodiyotida musiqiy an'analar muhim o'rin tutadi. Shuning uchun ham ulardan estetik tarbiya sohasida keng foydalanish shu asosda umumta'lim maktablarida o'quvchi-yoshlarning estetik madaniyatini

shakllantirishning ilmiy, uslubiy va pedagogik asoslarini yoritib berish tadqiqotning bosh maqsadini tashkil etadi.

O'zbek xalqining milliy musiqiy an'analari tizimida eng ommaviy janrlar hisoblanmish xalq qo'shiqlari, mumtoz va maqom namunalari tinglash, o'rganish, kuylash, ular haqida keng qamrovli ma'lumotlar bilan maqsadli ravishda o'quvchi yoshlarni tanishtirib borish, shu orqali ularda milliy ong, milliy tafakkur va dunyo qarashni shakllantirishga imkon beruvchi xulosa hamda tavsiyalarni ishlab chiqilganligi ishning muvoffaqiyatli bajarilganligidan dalolat beradi.

Tadqiqot obyekti, predmeti, ilmiy farazi, metadalogik asoslari uning maqsad va vazifalariga mos keladi. Tadqiqot jarayonida qo'llanilgan metodlar to'g'ri tanlangan. Ishning ilmiy yangiligi, nazariy va amaliy ahamiyati, himoyaga olib chiqilgan holatlar talaba tomonidan to'g'ri belgilangan.

Bitiruv malakaviy ishi kirish, ikki bob, umumiy xulosalar va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Birinchi bobda umumiy o'rta ta'lim tizimidagi estetik tarbiya bilan bog'liq mavjud muammolar, musiqa ta'limi va tarbiyasida xalq musiqa ijodiyotiga e'tibor, milliy musiqiy an'analarning tarbiyaviy ta'sir imkoniyatlari atroflicha yoritilgan.

Ikkinchi bobda milliy musiqiy an'analar ma'naviy tarbiya vositasiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning mazmuni, ish, shakl, uslublari amaliy mashg'ulotlar jarayonida qo'llanilgan tajribalar asosida bayon etilgan. Bu esa shu maqsadda qo'llanilgan samarali ish, shakl va usullarning butun bir yig'indisidan iboratdir.

Mazkur ish to'liq va mustaqil bajarilgan bo'lib, Bitiruv Malakaviy Ishda ilmiy muammo o'z yechimini topgan. Shunga ko'ra Burxonova Fotimaning "Milliy musiqiy an'analar ma'naviy tarbiya vositasi" mavzusidagi Bitiruv Malakaviy Ishini munosib ish sifatida himoyaga tavsiya etaman.

Ilmiy rahbar: **o'qituvchi Abdukarimova E.I.**

A.Qodiriy nomli JDPI "Musiqiy ta'lim" yo'nalishi bitiruvchi kurs talabasi Burxonova Fotimaning "Milliy musiqiy an'analar ma'naviy tarbiya vositasi" mavzusidagi Bitiruv Malakaviy Ishiga

T A Q R I Z.

Respublikamizda ta'lim tarbiya ishlarini jahon andozalari darajasiga ko'tarish, uni milliy negizini mustahkamlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va fan texnika yutuqlari asosida shakllantirishga ustuvor ahamiyat berilayotganligi bejiz emas. Zotan, har jihatdan bilimli shaxsni ma'naviy barkamolliksiz komil inson sifatida baholash mumkin emas. Ma'naviy komil insonni shakllantirish esa eng avvalo, milliy-madaniyat, san'at, adabiyot, tarix, pedagogika-psixologiya fanlarini o'zaro uyg'unligida inson qalbini, ruhiyatini, milliy ong, tafakkurini o'stirish bilan amalga oshiriladi.

Shu jihatdan Burxonova Fotimaning "Milliy musiqiy an'analar ma'naviy tarbiya vositasi" mavzusidagi Bitiruv Malakaviy Ishi kelajagimiz bunyodkorlari bo'lmish o'quvchi yoshlarni xalqimizning milliy musiqa merosi vositasida ma'naviy tarbiyasini shakllantirishning didaktik mazmuni, pedagogik-psixologik, metodik asoslarini yoritib berishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Mazkur Bitiruv malakaviy ishida milliy musiqiy an'analarning xalqimzning ijtimoiy-madaniy hayotida tutgan o'rni, uning tarbiyaviy-ta'sirchanlik imkoniyatlari va imkoniyatlardan yoshlarning badiiy-estetik tarbiyasida foydalanishga yo'naltirilgan tarbiyaviy faoliyatning o'ziga xos mohiyati ochib berilgan. Ishning kirish qismida tadqiqot mavzusining dolzarbligi, maqsad va vazifalari, obekti, predmeti va ilmiy amaliy ahamiyati dalillangan.

Birinchi bob mazmunida muammoni o'rganilganlik darajasi ma'naviy tarbiya yo'nalishida amalga oshirilgan tadqiqotlar misolida tahlil qilingan va

hozirgi kunda e’tiborga molik mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yuzasidan fikr-mulohazalar o’z ifodasini topgan.

Ikkinchi bob “Milliy musiqiy an’analar vositasida o’quvchilarni ma’naviy tarbiyalashning pedagogik shart - sharoitlari” deb nomlanib, unda milliy musiqiy an’analar tasnifi, janr xususiyatlarini tanlab olishning o’ziga xos mezonlari ishlab chiqilgan.

Chiqarilgan xulosa va ilgari surilgan tavsiyalar ilmiy ishni yuqori saviyada bajarilganligi va yakunlanganligidan dalolat beradi.

Ishni tamoman kamchiliklardan holi deyish fikridan yiroqmiz. Unda qaytariq jumlalar, imloviy xatolar uchraydi. Bular juz’iy kamchiliklar bo’lib, ishning ochiq himoyasiga tavsiya etishga xalal bermaydi.

Burxonova Fotima tomonidan bajarilgan Bitiruv Malakaviy ishi uni bajarishga qo’yilgan talablarga to’liq javob beradi, ishni himoyaga tavsiya etaman.

Jizzax pedagogika kolleji

Oliy toifali musiqa o’qituvchisi: To’xtayev. D.O.

A.Qodiriy nomli JDPI “Musiqiy ta’lim” yo’nalishi bitiruvchi kurs talabasi Burxonova Fotimaning “Milliy musiqiy an’analar ma’naviy tarbiya vositasi” mavzusidagi Bitiruv Malakaviy Ishiga

T A Q R I Z.

Xalq ommasining ijtimoiy-ruhiy qiyofasi va ma’naviy hayotining shakllanishiga fanning taraqqiyoti muhim ta’sir ko’rsatadi. Hozirgi kunda ta’lim sohasida bo’layotgan o’zgarishlar milliy-madaniy qadryatlardan unumli foydalangan holda barkamol insonni tarbiyalashni nazarda tutadiki, bu nafaqat hayotning ma’naviy sohasida, balki xalq ommasining ruhiyatida, ongida muhim o’zgarishlar yasamoqda.

Shu jihatdan Burxonova Fotimaning Bitiruv Malakaviy ishi mavzusi to’g’ri tanlangan va dolzarb muammoda bag’ishlangan. Bu birinchidan mustaqillik, ma’naviyat, vatanparvarlik mafkurasini yaratishga qo’yilgan ijtimoiy buyurtmani bajarishga qo’l kelsa, ikkinchidan ijodkor, xalq qadryatlarini e’zozlovchi barkamol avlodni shakllantirish ishiga muhim hissa qo’sha oladi. Tadqiqotning yana bir tomoni shundaki, u bo’lg’usi musiqa o’qituvchilarining tarbiyaviy bilim va malakalarini oshirishda katta metodik yordam ko’rsata oladi. Umumta’lim maktablarida faoliyat ko’rsatayotgan musiqa o’qituvchilarini aksariyat ko’pchiligini xalq musiqa merosi bo’yicha yetarli tayyorgarlikka ega emasliklari, maktabda xalq musiqa ijodiyotiga oid o’quv-uslubiy manbaalarning yetarli emasligi, qolaversa xalq milliy musiqiy vositalari sifatida o’quvchi-yoshlarni ma’naviy madaniyatini shakllantirishning ilmiy va uslubiy asoslari shu kunga qadar maxsus ishlab chiqilmaganligini hisobga olsak Burxonova Fotimaning tadqiqot ishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot kirish,ikki bob, umumiy xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro’yxatidan iborat. Ishning kirsh qismida mavzuning dolzarbligi, tadqiqot mandai, maqsadi, vazifalari, ilmiy farazi, himoyaga olib chiqiladigan holatlar to’g’ri belgilangan va ilmiy jihatdan asoslangan.

Birinchi bob “O’zbek milliy musiqiy an’analar rivojlanishining tarixiy tadriji” deb nomlanib, unda musiqa estetika fanlari sohasidagi mavjud muammolar mavzuni, o’rganilganlik darajasi, xalq milliy musiqiy an’analari vositasida ma’naviy tarbiyalashning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari atroflicha

tahlil qilangan. Ma’naviy tarbiyalashning maqsad va vazifalari milliy musiqiy ta’lim oldiga qo’yilgan zamonaviy talablarga mos ravishda belgilab berilgan.

Ishning ikkinchi bobi “Milliy musiqiy an’analar vositasida o’quvchilarni ma’naviy tarbiyalashning pedagogik shart-sharoitlari” deb nomlanib, unda muallif tomonidan milliy musiqiy an’analar orqali o’quvchi-yoshlarni ma’naviy-estetik madaniyatini shakllantirishning pedagogik negizlari yoritib berilgan. Shu o’rinda suhbat, munozara musiqiy asarlarni tahlil qilish, musiqiy sayohat, ekskursiya, uchrashuvlar, ma’ruza konsertlar, musiqiy ijrolarni tinglash kabi ish shakllarini samaradorlik xususiyatlari asoslab berilgan.

Bitiruv Malakaviy ish mazmuni bir qator e’lon qilingan ishlarda amaliyotga tadbiq qilingan.

Umuman olganda mazkur ish Bitiruv Malakaviy Ishni bajarish bo’yicha “Nizom” talablariga to’liq javob beradigan darajada mustaqil bajarilgan va yakunlangan, muallif o’z oldiga qo’yilgan maqsad va vazifalarga erishgan.

Shu o’rinda tadqiqot ishining mohiyati ilmiy qiymatiga jiddiy salbiy ta’sir ko’rsatmaydigan ayrim nuqsonlar mavjudligini etirof etishni o’rinli deb bilamiz:

1. Tadqiqot ishida tarbiya metodlari bilan tadqiqot metodlari ayrim o’rinlarda bir xil ta’riflangan.

2. Ishning 14, 23, 37, 42 sahifalarida qaytarilishlar bor.

Mazkur kamchiliklar juz’iy kamchiliklar bo’lib, ishni ochiq himoyaga tavsiya etishga monelik qilmaydi. Ishni asosli deb hisoblayman va himoyaga tavsiya etaman.

Katta o’qituvchi: **A. Maxammatov**